

‘बोधकथा महावीरांच्या’

भाग - १

● लेखिका ●

प्रा. सौ. भूपाळी दर्यापूरकर

● काव्यरचना ●

‘शास्त्रकेसरीतनय’

प्राचार्य भूपाल दर्यापूरकर

● परामर्शक ●

प्रा. डॉ. राजेंद्र बीडकर

* * *

भूमिका

श्री. भूपाल
दर्यापूरकर

सौ. भूपाळी
दर्यापूरकर

जीवांचे मन माकडासारखे अत्यंत चंचल असते. चंचलता-चपलता संसाराची जनक असते. मनरूपी माकडान्या चंचलतेवर मात करण्यासाठी व शांती मिळविण्यासाठी पूर्वी झालेल्या महापुरुषांची पूर्व भवपरम्परा आणि त्यांन्या जीवनातील प्रेरक प्रसंगांचे प्रकाशन व वाचन बालक-प्रौढांना अत्यंत हितकारक, आत्म-आराधनेत बोधग्रद, संसार-नाटकान्या क्षणिकतेचे आकलन होण्यास मदत करणारे व सावधानतेचा इशारा देणारे असते. भ. महावीरांनी आपल्या सदुपदेशांतून हजारो कथा सांगितल्या आहेत. सर्वांचे आत्मकल्याण व्हावे हाच त्यामागे उद्देश आहे. आज काळ बदलला आहे. लोकांचे ऐहिक जीवन अस्वस्थ होत चालले आहे. अशा काळातही या कथा मानसिक स्वास्थ्य व समाधान मिळवून देणाऱ्या आहेत. या हेतूनेच या कथा मी सादर करीत आहे.

कथा व्यक्तित्वविकासाचे मूलभूत साधन आहे,
 बालांसाठी बालामृत आहे,
 मोठ्यांसाठीही मार्गदर्शक आहे,
 कथापुराणातून धर्मसंस्कार, धर्मसंस्कारातून धार्मिकता
 धार्मिकतेतून आत्मध्यान
 आत्मध्यानातून वीतरागता
 सर्वज्ञता, आत्मशुद्धता व सिद्धता

● भूपाळी - भूपाल

माझी भावना

वाटते कधी व्हावे कबुतर
फिरून इकडे तिकडे भरभर
पोहोचवावा महावीरसंदेश जगभर
व्हावे सुखमय सारे चराचर ।

वाटते व्हावे कोकिळा, आवाज गोड
गावे गीतमहावीर, मिळे चांगले फळ
जाऊ नये जीवनाचा एकही क्षण निष्फळ
व्हावा जीवनाचा एकेक क्षण गोड गोड ।

वाटते व्हावे मोर - पक्षी
बांधावे घुंगरू पायात, महावीर साक्षी
नाचावे म्हणत ‘णमोकार’ मिळे मोक्षलक्ष्मी
नको हा दुष्ट संसार, आहे सुखभक्षी

वाटते होऊ नये पोपटपक्षी
नको नको ती पोपटपंची
नाही होत त्यामुळे खन्या ज्ञानाची ग्राप्ती
होत नाही कधीही चिरसुखाची ग्राप्ती ।

● गूप्ती

* * *

?: यमपाल चांडाळाची कथा

पावसाळ्याचे दिवस होते. अधूनमधून पावसाच्या सरी कोसळत होत्या. दोन-तीन दिवसांपासून काशी नगरीला सूर्याचे दर्शन झाले नव्हते. त्यामुळे वातावरणात उत्साहच नव्हता. त्यातच त्या नगरीमध्ये कॉलन्याची साथ पसरली होती. त्यामुळे लोक हैराण झाले होते. काशी नगरीचा राजा पाकशासन होता. त्यावेळी अष्टान्हिका पर्व सुरु होता. म्हणून राजाने अष्टान्हिका पर्वात कुणीही जीवाची हिंसा करू नये असा हुक्म काढला.

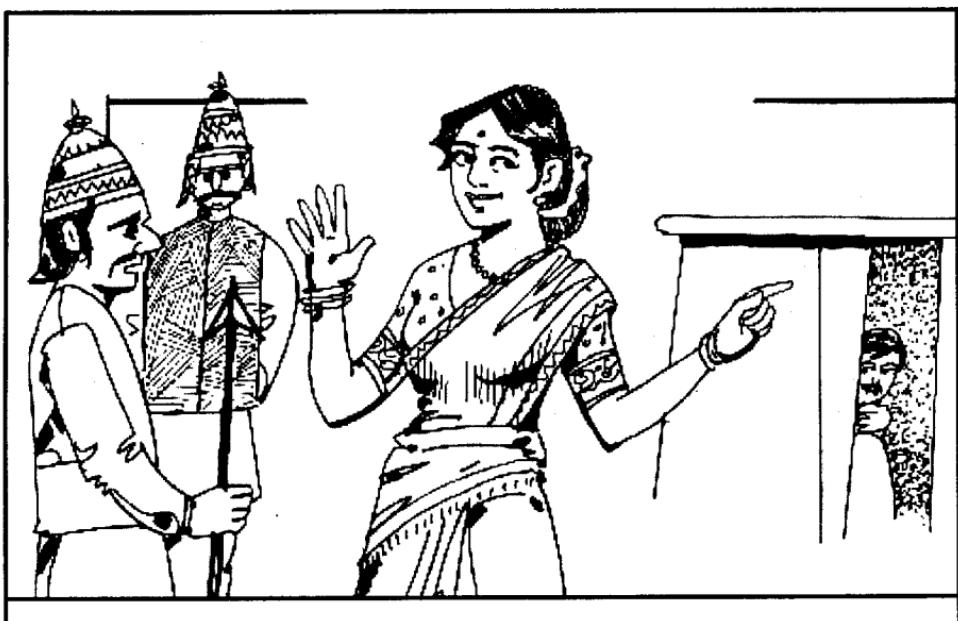
त्याच नगरात एक शेठ रहात होता. त्याच्या मुलाचे नाव धर्म होते. त्याचे नावच फक्त धर्म होते. तो बागताना क्रूर होता. त्याला दयाधर्म माहितच नव्हता. मांसभक्षण करण्यात तो पटाईत होता. मांसाशिवाय तो जेवण करीत नसे. त्यामुळे अष्टान्हिका पर्वातसुद्धा तो मांस भक्षण करायचाच. राजाच्याच एका बागेत तो गेला. बागेतील एका बकरीला त्याने चोरले. तिला मारून तिचे कच्चे मांस खाल्ले. बकरीची हाडे एका खड्यात टाकून दिली व तो निघून गेला. बागेतील एक बकरी कमी झाली, म्हणून तिचा शोध घेतला गेला. पण ती सापडली नाही.

राजाच्या कानावर ही गोष्ट गेली. त्याने गुप्तपणे त्याचा शोध घेण्यास शिपायांना सांगितले. बागेच्या माळ्याने धर्माने केलेले कृत्य पाहिले होते. तो रात्री आपल्या बायकोला ही गोष्ट सांगत होता. त्याचवेळी माळ्याच्या झोपडी जवळून राजाचा शिपाई चालला होता. त्यामुळे शिपायाला ही गोष्ट माहीत झाली. त्याने ती राजाच्या कानावर घातली. धर्मसेठने बकरीला मारले व खाल्ले हे ऐकून राजाला खूप राग आला. त्याने कोतवालाला धर्मसेठला पकडून आणून फाशी देण्यास सांगितले. कारण धर्मसेठने राजाच्या आज्ञेचा भंग केला होता. शिवाय जीवाची हत्याही केली होती. राजाच्या आज्ञेनुसार धर्मसेठला पकडण्यात

आले. त्याच दिवशी चतुर्दशी होती. तरीही धर्मसेठला फाशी देण्यासाठी नेण्यात आले. फाशी देणाऱ्याचे नाव यमपाल असे होते. यमपालाला बोलविण्यासाठी शिपायाला पाठविण्यात आले.

यमपाल जातीने चांडाळ होता. परंतु दयाधर्मावर त्याची खूप श्रद्धा होती. विशेष म्हणजे त्याने मुनिमहाराजांजवळ चतुर्दशीच्या दिवशी 'जीवाची हिंसा करणार नाही' असा नियम घेतला होता. शिपायाला आपल्या घराकडे येताना त्याने पाहिले. धर्मसेठला फाशी देण्यासाठी शिपाई त्याला बोलवायला येत आहे हे त्याने ओळखले. तो घरात लपून बसला. 'मी बाहेरगावी गेलो आहे' असे शिपाई आल्यास त्यांना सांग असे यमपालाने बायकोला सांगितले. शिपाई यमपालाच्या घरी आले व त्याला आवाज देऊ लागले. तेव्हा यमपालाची बायको बाहेर आली. यमपाल बाहेर गावी गेला असल्याचे तिने सांगितले. यमपालाने तिला तसेच सांगावयास सांगितले होते. शिपाई म्हणाला, 'यमपाल फारच दुर्भागी आहे. आजच धर्मसेठला फाशी घावयाची आहे. नेमका आज तो बाहेरगावी गेला आहे. यमपाल जर घरी असता तर धर्मसेठच्या अंगावरील सर्व दागिने व मूल्यवान कपडे त्यालाच मिळाले असते.'

शिपायाचे बोलणे ऐकून यमपालाच्या बायकोला काय करावे समजेना. पती घरात आहे सांगितले तर त्याच्या आज्ञेचा भंग होतो. गण बसले तर एवढे मोठे धन मिळणार नाही. स्त्रिया स्वभावाने कणटी असतात, त्यातच पैशाचा, दागिन्यांचा लोभ त्यांना टाळता येत नाही. त्यामुळे यमपालाची बायको आपल्या पतीला पकडवून देणारच होती. त्याप्रमाणे तिने पती लपला होता, त्याकडे बोट केले. परंतु तोंडाने मात्र ते बाहेरगावी गेल्याचे सांगत होती. शिपायाला तेच पाहिजे होते. तो घरात घुसला व यमपाल चांडाळाला पकडले. त्यावेळी यमपाल म्हणाला, 'आज चतुर्दशी आहे त्यामुळे मी जीव हिंसा करणार नाही.' शेवटी शिपाई त्याला राजाकडे घेऊन गेला.

बनवितो लोभ स्त्रीला कपटी

धर्मसेठच्या कृत्यामुळे राजा खूप रागावलेला होताच. त्यातच यमपालाचे उत्तर ऐकून तो अतिशय क्रोधित झाला. दोघांनाही खोल पाण्यात बुडवून मारण्याची राजाने आज्ञा दिली.

राजाच्या आज्ञेप्रमाणे कोतवालाने धर्मसेठ व यमपालाला खोल पाणी असलेल्या तलावात ढकलून दिले. पापी धर्मसेठला मगरीने लगेच खाऊन टाकले. परंतु यमपाल पुण्यवान होता. त्यामुळे तलावातील जलदेवींनी त्याचे रक्षण केले. त्याला सोन्याच्या सिंहासनावर बसविले. त्याचा अभिषेक व पूजन सुद्धा केले. त्याला सुंदर कपडे व दागदागिने घातले. मोठ्या उत्साहाने त्याची स्तुतिस्तोत्रे गायिली. आजूबाजूचे सर्व लोक त्या सोहळ्यात सामील झाले. स्वतःला धन्यधन्य समजू लागले. राजाच्या कानावर ही बातमी पोहचली. त्याला खूप पश्चात्ताप झाला. राजा तसाच यमपालाकडे आला. त्याने यमपालाची क्षमा मागितली.

नाही हिंसा, अहिंसाभाव तारतो जीवाला

संयम, सदाचार, चारित्र्य नसेल तर मनुष्य पशुसमान असतो. क्रोध सर्व अनर्थाला कारणीभूत असतो. क्षमा धारण केल्याने क्रोधाचा नाश होतो.

● ● ●

‘संयम-अहिंसा-फळ’

अर्थ समय श्रम नियोजनाने
 आत्मानुशासनाने करू विधायक निर्मिती
 आठवू उज्ज्वल इतिहास, बुद्ध - महावीर - गांधींचा
 करू या गंभीर विचार
 सत्य-अहिंसा-अनेकान्त-अपरिग्रहाचा
 बदलू दे जीवन अहिंसेने
 होऊ दे पर्यावरण संरक्षण अहिंसेने

२ : सत्यघोषाची कथा

भरत क्षेत्रात सिंहपूर नावाचं शहर होतं. तिथे सिंहसेन नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्याच्या राणीचे नाव रामदत्ता होते. त्याच शहरात एक पुरोहित रहात होता. त्याचे नाव श्रीभूत होते. तो अतिशय लबाड होता. लोकांना लुबाडण्यात पटाईत होता. लोकांची फसवणूक करण्यासाठी त्याने आपल्या जानव्यात एक छोटा चाकू बांधून ठेवला होता. ‘मी जर खोटं बोललो तर याच चाकूने मी माझी जीभ कापून टाकीन’ असंही तो लोकांना सांगायचा. त्याने स्वतःचे नाव सत्यघोष ठेवले होते. तो रहात होता, त्या भागातील लोक त्याच्यावर अतिशय विश्वास ठेवित. वरेचसे लोक त्याचेकडे आपले धन, संपत्ती, दागदागिने सुरक्षित राहण्यासाठी ठेवित. व्यापार करणारे परदेशी जाताना त्याच्याकडे आपली संपत्ती, जडजवाहिर सोपवून जात. सत्यघोष मात्र काही लोकांची संपत्ती परत करायचा. अनेकांनी ठेवलेली संपत्ती, दागिने परत घायचाच नाही. तेव्हा काही लोक राजाकडे त्याची तक्रार करायचे. पण सत्यघोषाने राजावरसुळा अशी जादू केली होती की राजा सत्यघोषाविरुद्ध काही ऐकूनच घेत नसे. उलट तक्रार घेऊन येणाऱ्याला हाकलून लावी.

एके दिवशी पद्मखंड नगरीचा रहिवासी सिंहपूर नगरीला आला. तो व्यापारी होता. त्याचे नाव समुद्रदत्त होते. तो व्यापार करण्यासाठी परदेशी जाणार होता. व्यापारात नुकसान झाल्यास किंवा संपत्ती आणीत असलेले जहाज बुडाल्यास आपल्याकडे काहीतरी राहावे म्हणून त्याने आपल्या जवळची पाच रत्ने सत्यघोषाकडे ठेवायला दिलीत. समुद्रदत्त परदेशी निघून गेला. परदेशी त्याने खूप पैसे मिळवले आणि तो सिंहपूरला यायला निघाला. परंतु त्याने विचार केल्याप्रमाणे त्याचे जहाज वाढळात सापडले. त्याची सर्व संपत्ती समुद्रात बुडाली. तो मात्र कसाबसा वाचला. तो आल्यावरोबर सत्यघोषाकडे गेला.

जहाज बुडाल्याची बातमी सत्यघोषाच्या कानी आलीच होती. समुद्रदत्त त्याचेकडे येत असलेला त्याला दिसला. त्यावरोबर त्याच्या लक्षात आले की

त्याने दिलेली रत्ने परत मागण्यासाठीच तो येत आहे. त्यामुळे त्याने नाटक करावयाचे उरविले. तो त्याच्याकडे बसलेल्या लोकांना म्हणाला, ‘आज काहीतरी अशुभ घडणार असे वाटते. तो पहा एक भिकारी येतो आहे. काल जे जहाज बुडाले त्यातीलच हा मनुष्य असावा. विचाच्याची संपत्ती बुडाली. त्यामुळे तो वेडा झाला आहे. माहित नाही तो मला काय मागणार आहे ?’

तितक्यात समुद्रदत्त तिथे येऊन पोहोचला. त्याने सत्यघोषाला नमस्कार केला व आपली पाच रत्ने मागितली. लगेचच सत्यघोष आपल्या जबळील लोकांना म्हणाला, ‘बधा ना ! मी म्हटले तसेच घडते आहे.’ तसेच समुद्रदत्ताला म्हणाला, ‘अरे, मी तर तुला ओळखतसुझा नाही. तू कोण आहेस, कुठे रहातोस ? मग तुझी रत्ने माझेकडे कसे येतील ? धन बुडाल्यामुळे वेडा झालेला दिसतोय. कुठेतरी दुसरीकडे रत्ने ठेऊन मला मागतो आहे रत्ने !’

सत्यघोषाने अशा बच्याचशा गोष्टी समुद्रदत्ताला ऐकविल्या. शिवाय त्याचेवर तो रागावला देखील. नंतर आपल्या नोकरासोबत त्याला राजाकडे पाठवून दिले. आम्हाला हा दरिद्री विनाकारण त्रास देतो आहे हेही सांगून पाठविले. राजा सिंहसेन सत्यघोषला खरेच बोलणारा सत्यघोष समजत होता. त्यामुळे विचाच्या समुद्रदत्ताचे म्हणणे ऐकून तर घेतले नाहीच. उलट त्याला ‘खोटारडा’ म्हणून हाकलून दिले.

पापी सत्यघोषाकडून समुद्रदत्ताची फसवणूक झाल्यामुळे विचारा खरोखरी वेढ्यासारखा वागू लागला. तो वाजारात, शहराच्या वेगवेगळ्या भागात फिरायचा आणि ‘सत्यघोषाने माझी पाच रत्ने घेतलीत व ती तो देत नाही असे तो लोकांना सांगू लागला.’ परंतु समुद्रदत्ताचे म्हणणे कुणालाच खरे वाटले नाही. सर्व त्याला वेडाच समजू लागले.

समुद्रदत्त दिवसभर शहरात रडत ओरडत फिरायचा पण रात्री तो राजाच्या महालामागे एका झाडावर बसून ओरडत रहायचा. ‘मी सत्यघोषाकडे माझी पाच रत्ने ठेऊन गेलो होतो व तो आता ती देत नाही.’ असा त्याचा रात्रभर जप चालायचा. असेच सहा महिने निघून गेले. एके दिवशी महाराणी रामदत्ताने

समुद्रदत्तान्या वारंवार एकच वाक्य ओरडण्याकडे राजाचे लक्ष वेधले. ती राजाला म्हणाली, ‘राजन्, आपण सत्यघोषावरूच विश्वास ठेवलाय. विचान्या समुद्रदत्ताचे म्हणणे ऐकून तरी घ्यावे.’ राणीन्या म्हणण्यानुसार राजाने समुद्रदत्ताला बोलावून घेतले. समुद्रदत्ताने घडलेले सर्व सत्य राजाला सांगितले. राजाला समुद्रदत्तान्या सांगण्यात तथ्य वाटले. राजा राणीला म्हणाला, ‘सत्यघोषाचा खोटेपणा सिद्ध करण्यासाठी, काय उपाय करावे ते मात्र मला सुचत नाही.’ राणीही विचारात पडली. ‘मीच त्यावर काय उपाय करायचा ते बघते,’ असे तिने राजाला सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी राणीने सत्यघोषाला आपल्या महाली बोलाविले. चौसर खेळण्याची आज्ञा केली. सत्यघोषाला राणीची आज्ञा मान्य करावीच लागली. तो भीतभीत राणीबरोबर चौसर खेळू लागला. पहिल्याच डावात राणीने सत्यघोषाला खेळात गुंतवून ठेवले. हव्यूच सत्यघोषाची अंगठी घेऊन दासीला त्याच्या घरी पाठविले. त्याच्या बायकोला अंगठी दाखवून समुद्रदत्ताची पाच रत्ने सत्यघोषाने मागविलीत म्हणून सांगावयास सांगितले.

दासी सत्यघोषाच्या घरी गेली आणि सत्यघोषाची अंगठी दाखवून त्याच्या पत्नीला म्हणाली, ‘आपल्या पतीने खूण पटण्यासाठी ही अंगठी दिली आहे व समुद्रदत्ताची पाच रत्ने देण्यास सांगितले आहे.’

सत्यघोषाची बायको दासीला म्हणाली, ‘हो, ही अंगठी त्यांचीच आहे असे वाटते परंतु तरीही विश्वास करावा की नाही हे समजत नाही. दासी रिकाम्या हाताने परतली. तोण्यात राणीने सत्यघोषाचे जानवे व चाकूही जिंकून घेतला होता. दासीने सत्यघोषाच्या बायकोने दिलेले उत्तर सांगितले. राणीने सत्यघोषाचे जानवे व चाकू घेऊन दासीला परत त्याच्या बायकोकडे पाठविले. सत्यघोषाला मात्र खेळात गुंतवून ठेवले.

दासी सत्यघोषाच्या घरी गेली. त्याच्या बायकोला जानवे व चाकू दाखवून म्हणाली, ‘बाईसाहेब, या दोन्ही वस्तू पाहिल्यानंतरही आपल्या मनात संशय आहे का ? आता तरी कृपा करून समुद्रदत्ताची पाच रत्ने देऊन टाका. ती

तुमच्या पतीने मागविली आहेत.' चाकू व जानवे पाहून सत्यघोषाच्या बायकोची खात्री पटली. तिला दासीचे म्हणणे पटले. तिने ती पाच रत्ने दासीकडे दिली. दासीने चुपचाप ती रत्ने राणीकडे दिलीत.

राणी खूष झाली होती. तिने खेळणे संपविले. सत्यघोषाला निरोप दिला. राणीने पाचही रत्ने राजासमोर ठेवली. रत्ने कडी मिळविलीत याविषयी सविस्तर माहिती दिली. राजाने सत्यघोषाला पकडून आणण्यास शिपायांना पाठविले. सत्यघोष या सर्व प्रकाराने गडबडून गेला. आता त्याचे भाग्य त्याला साथ देणार नव्हते.

राजाने आपल्याजवळ असणाऱ्या रत्नांत समुद्रदत्ताची रत्ने मिसळली. समुद्रदत्ताला बोलावून त्याला त्याची रत्ने ओळखण्यास सांगितले. समुद्रदत्ताने त्याची रत्ने बरोबर ओळखलीत. त्याला अतिशय आनंद झाला. समुद्रदत्ताने फक्त त्याचीच घेतली होती. बाकीच्या रत्नांना त्याने हातही लावला नाही. त्यामुळे सत्यघोषाचा लुच्चेपणा व खोटेपणा राजाला कळून चुकला. राजाने

सत्यमेव जयते

याबाबतीत मंत्र्यांशी चर्चा केली. त्याप्रमाणे सत्यघोषाला तीन प्रकारच्या शिक्षा सांगण्यात आल्या. त्यापैकी एक तरी शिक्षा त्याने भोगायलाच पाहिजे होती. त्या शिक्षा म्हणजे १) तीन ताट शेण खायचे. २) राजाच्या पहिलवानाकडून बत्तीस फटके खावे. ३) त्याने सर्व धन राजाकडे जमा करावे.

पाप उघड झाल्यामुळे सत्यघोष अर्धमेला झाला होता. त्याने प्रथम शेण खातो म्हणून सांगितले. त्याने थोडे शेण खाल्ले. परंतु त्याचेकडून जेवढे सांगितले होते तेवढे खाल्या गेले नाही. मग त्याने पहिलवानाकडून पहिला फटका खाताच तो कोलमडलाच. तेव्हा त्याने आपली सर्व संपत्ती राजाच्या खजिन्यात जमा केली. अशाप्रकारे त्या मूर्ख सत्यघोषाने राजाने दिलेल्या तीनही शिक्षा भोगल्या. तो काही दिवसातच मरण पावला आणि दुर्गतीला गेला.

म्हणूनच नेहमी खरे बोला. कितीही दुःख झाले तरी धैर्यनि त्याला तोंड द्या. जुगार कधीही खेळू नका. मानसन्मान मिळाला तरी विचारपूर्वक वागा. मनुष्य जन्म मिळणे हे एक बहुमोल, मूल्यवान असे रत्न आहे. ● ● ●

‘अहिंसा-विश्वशान्ती-आत्मशान्ती’

न हिन्दू, न मुसलमान, न ख्रिश्चन हवा

आम्हाला तर खरा माणूस हवा।

बघतो माणूस स्वतःकडे स्वार्थासाठी

करावा त्याने त्याग स्वार्थत्याग विश्वशान्तीसाठी

व्यक्ती अनेक, धर्म अनेक, भाषा अनेक

‘परस्परोपग्रहो जीवानम्’ हाच नारा एक।

दंगे बॉम्बसफोट आतंक करते नष्ट जीवनाची खुशाली

हवा आहे हसता खेळता माणूस नि हसीखुशी

नको नफरत नको दुष्टता, हवी ‘जगा आणि जगू द्या’ वृत्ती

महावीर - बुद्ध - गांधींच्या देशात हवी अहिंसा - सत्य - वृत्ती

३ : रोहणेय चोर

सगळीकडे शांतता पसरली होती. रोहणेयाचे पिता अंतिम श्वास घेत होते. त्याने त्यांचा उजवा हात हलुवारपणे आपल्या हातात घेतला होता. रोहणेय अश्रूनी भरलेल्या डोळ्यांनी आपल्या बडिलांकडे पहात होता. रोहणेयाच्या बडिलांना रोहणेयाला काहीतरी सांगायचे होते. त्यासाठी त्यांचे प्राण घुटमळत होते. रोहणेय बडिलांना म्हणाला, ‘बाबा ! आपली शेवटची इच्छा काय आहे ?’ आई बडिलांबद्दल मुलाची काही कर्तव्ये असतात. आईबडिलांच्या इच्छा, आशाआकांक्षा त्यांच्या मुलानेच पूर्ण करावयाच्या असतात. म्हणूनच रोहणेय बडिलांना म्हणाला, ‘बाबा ! मी आपली शेवटची इच्छा नक्कीच पूर्ण करीन.’

रोहणेयाच्या बडिलांचा चेहरा समाधानाने फुलला. ते हलू आवाजात रोहणेयाला म्हणाले, ‘मी थोड्या वेळेचा सोबती आहे, पण तू माझी शेवटची इच्छा पूर्ण करावीस.’ रोहणेय लगेच बडिलांना म्हणाला, ‘बाबा ! आपण मला आज्ञा करा. आपली आज्ञा मला शिरसावंद्य आहे. मी आपल्या आज्ञेचे पालन करीन.’ रोहणेयाचे पिता म्हणाले, ‘बेटा रोहणेय ! तीर्थकर महावीर नावाचा एक अद्भुत असा जादुगार आहे. त्याचे बोलणे खूप प्रभावी आहे. त्याची वाणी माणसाला भुरळ घालते. मंत्रमुग्ध करून टाकते. ते सदाचाराविषयी सांगतात, धर्माचे पालन करण्याविषयी सांगतात. त्यांच्या उपदेशाने माणसाचे हृदयपरिवर्तन झाल्याशिवाय रहात नाही. त्यांचा उपदेश ऐकून आल्यानंतर माझ्या अनेक साथीदारांनी चोरी करणे सोडून दिले आहे. ते धर्माचे पालन करीत आहेत. माणसाच्या हृदयात शिरण्याची किमया महावीराला साधली आहे. म्हणूनच वाईट कामे करणारा वाईट काम सोडून देतो अन् चांगले काम करायला लागतो.

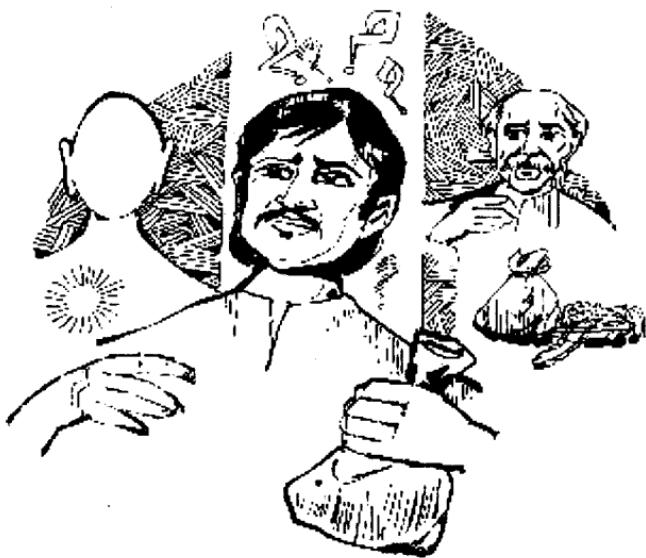
चांगले वागायला लागतो. त्यामुळे आपले कल्याण साधून घेतो. म्हणूनच तू कधीही महावीराचा उपदेश ऐकायला जाऊ नकोस. ज्या ठिकाणी त्यांचं समवशरण असेल त्याच्या आसपाससुद्धा फिरकू नकोस. तरच तुझे भले होणार आहे.' रोहणेय बडिलांना म्हणाला, 'बाबा ! आपण सांगितल्याप्रमाणेच मी वागेन.'

बडिलांच्या मृत्युनंतर रोहणेय आपल्या बडिलांची गादी व्यवस्थितपणे चालवू लागला. चोरी करून आपले व आपल्या कुटुंबाचे पालनपोषण करू लागला. एके दिवशी एके ठिकाणी चोरी करून तो गावाकडे निघाला होता. रस्त्यात भ. महावीरांचे समवशरण असलेले त्याला दिसले. त्याला बडिलांनी मरताना दिलेला उपदेश आठवला. समवशरण कसे टाळावे हेच त्याला कळेना. गावाकडे जाण्यासाठी दुसरा मार्ग नव्हता. आपण भलत्याच ठिकाणी येऊन फसलो आहोत असे त्याला वाटले. महावीरांच्या दिव्यध्वनीचा शब्द कानी पढू नये म्हणून त्याने दोन्ही कानात बोटे घातली. तो कान बंद करून जोरात पळू लागला. पळत असताना तो समवशरणाजबळ पोहोचला. तेवढ्यातच त्याच्या पायात काटा रुतला. आता त्याला पळता तर येईना परंतु त्याला चालताही येईना. पायातील काटा काढण्यासाठी त्याने कानावरचे हात काढले. तो काटा काढण्याचा प्रयत्न करू लागला. त्याचवेळी तीर्थकर महावीरांची दिव्यध्वनी सुरु झाली. त्यात देवलोकांचे वर्णन केले जात होते. 'माणसाची सावली पडतेच. परंतु देवांची सावली पडत नाही. देवांच्या डोळ्यांच्या पापण्यांची उघडझाप होत नाही.' रोहणेयची इच्छा नसताना त्याच्या कानी वरील वाक्ये पडली होती. आता रोहणेय चुकून कानावर पडलेली वाक्ये विसरण्याचा आटोकाट प्रयत्न करू लागला. पण एखादी गोष्ट विसरावी म्हणून आपण प्रयत्न करतो त्यावेळी तीच गोष्ट आपल्या मनात सारखी-सारखी येत राहते. ती गोष्ट काही केल्या

माणसाची पाठ सोडत नाही. रोहणेयाने भ. महावीरांच्या वचनांना विसरण्याचा खूप प्रयत्न केला पण ती वचने तो विसरू शकला नाही.

रोहणेयाच्या चोरी करण्याने राजगृहीतील सर्व लोक वैतागले होते. चोरीमुळे वैतागलेले लोक सग्राट श्रेणिकाकडे गेले. चोरी न होण्यासंबंधी काहीतरी बंदोबस्त करावा अशी त्यांनी राजाला विनंती केली. राजा श्रेणिकाने मंत्री अभयकुमाराला बोलाविले. चोराला पकडण्याचे व त्याला योग्य ती शिक्षा करण्याचे अधिकार अभयकुमाराला दिले. अभयकुमाराने गुप्तपणे चोरांच्या अड्हयांचे निरीक्षण केले. त्यांना पकडण्यासाठी त्याने सापवा रचला. त्याने चंद्रसेना नावाच्या नर्तिकिला यात सामील करून घेतले. एके दिवशी रोहणेय चंद्रसेनेकडे गेला. रोहणेयच्या हावभावावरून तो चोर असावा असे चंद्रसेनेच्या लक्षात आले. म्हणून तिने त्याला भरपूर दारू पाजली. दारू प्याल्यामुळे रोहणेय बेहोष झाला. चंद्रसेनेने लगेच अभयकुमाराला कळविले. रोहणेयची आणखी माहिती काढण्यासाठी अभयकुमाराने आणखी एक कट रचला. रोहणेयाला सुगंधित महालात आणण्यात आले. त्याला एका पलंगावर झोपविण्यात आले. त्या पलंगाच्या चारी बाजूंनी चार सुंदरी उभ्या करण्यात आल्या. त्याना सुंदर वस्त्रे व अलंकार घातले होते. बेहोष असलेला रोहणेय जागा झाला. तेव्हा त्याने स्वतःला एका भव्य महालात ‘सुगंधित वातावरणात व सुशोभित पलंगावर पहुडलेला पाहिले. त्याला आश्रयाचा धक्काच बसला. चारी सुंदरी हात जोडून उभ्या होत्या. त्या विनयाने म्हणाल्या, ‘हा स्वर्ग आहे. आम्ही देवांगना आहोत, आम्ही आपली सेवा करण्यास आलो आहोत.’

रोहणेय विचार करू लागला, त्याला भगवान महावीरांची दिव्यध्वनी

भ. महावीर सर्वज्ञ, वीतरागी, हितोपदेशी आहेत.
त्यांना शरण जाण्यानेच माझे कल्याण होईल.

आठवली. 'देव असणाऱ्यांची पडऱ्याया पडत नाही. देवांच्या डोळ्यांच्या पापण्यांची उघडऱ्याप होत नाही.' परंतु या देवांगनाबाबत असे काहीच घडताना दिसत नाही. त्यांची सावली पडताना दिसते. त्या पापण्यांची उघडऱ्यापमुद्धा करताना दिसतात. म्हणजे हा स्वर्ग नाही व या सुंदरी देवांगनासुद्धा नाहीत. मला पकडण्यासाठी हे कारस्थान योजलेले असावे. आता मलाही कपटानेच वागले पाहिजे. रोहणेय सहजतेने म्हणाला, 'मी एक धर्मात्मा आहे. मी खूप दानधर्म केला आहे. त्या पुण्यकर्मामुळे च मी स्वर्गात आलो आहे.'

मंत्री अभयकुमाराने रोहणेयाला पकडण्यासाठी बराच प्रयत्न केला. परंतु त्याच्या विरुद्ध काहीच पुरावा मिळाला नाही. शेवटी खिन्न मनाने रोहणेयाला सोडून देण्यास सांगितले. सहजासहजी सुटका झाल्यामुळे रोहणेय विचार करू

‘मृणतो रोहणेय’

उपदेश महावीरांचा

झाला उद्धार जन्मजन्मांतरांचा

करीत होतो चोरी

मानत होतो व्यावहारिक जबाबदारी

होते ते खोटे, ऐकली महावीर वाणी

नको तो संसार नको जन्ममरणाची वारी

येत नाही कोणीही बरोबर वाढून घेण्या दुःख भारी

भोगावे लागते स्वतःलाच स्वतः केलेले कर्म

मिळते अनंतसुख केले जर नष्ट दुष्ट कर्म

लागला. तो स्वतःशीच विचार करू लागला. ‘हे जग स्वार्थनि बरबटलेले आहे. माझ्या बाबांनी स्वार्थापोटीच माझ्याकडून वचन घेतले असावे. भ. महावीरांचा उपदेश न ऐकण्याविषयी माझ्याकडून वचन घेतले. परंतु आज मी सहीसलामत सुटलो ते त्यांच्या दिव्यध्वनीतील वचनांमुळेच. माझ्या प्राणाचे रक्षण त्या वचनांनीच केले आहे. भगवान महावीर सर्वज्ञ आहेत. वीतरागी आहेत. ते हितोपदेशी सुद्धा आहेत. मला त्यांनाच शरण गेले पाहिजे. तेच माझ्या हिताचे असेल. त्यानेच माझे कल्याण होईल. त्यांना मी अपशब्दांनी संबोधिले आहे. त्यामुळे मला पापबंध झाला आहे. मला त्यांची क्षमा मागितली पाहिजे. क्षमायाचना करून मी या संसाराचा त्याग करणार आणि दिगंबर दीक्षा घेणार आहे.’

● ● ●

४ : अंहकार : एक बेडी

एक राजकुमार होता. एक साधू होता. साधू व राजकुमार बालपणीचे मित्र होते. ते शाळेत बरोबर शिकले होते. राजकुमाराच्या साधुमित्राने घरदाराचा त्याग केला होता. परिग्रहाचा त्याग केला होता. काही वर्षांनी राजकुमार तरुण झाला. राज्य करू लागला. त्याने आपल्या राज्याचा विस्तार केला. राजधानी नवीन केली. एक वैभवसंपन्न राज्य म्हणून त्याचे राज्य ओळखले जाऊ लागले. आसपासची राज्ये त्याच्या राज्याकडे एक श्रीमंत राज्य म्हणून पाहू लागली. उंच व भव्य प्रासाद, मंदिरे, प्रचंड वाढे, बागबगीचे यांनी ती नगरी गजबजून गेली होती. महलांवरील, मंदिरांवरील नक्षीकाम त्या नगराच्या सौंदर्यात अधिकच भर घालीत होते. नाना देशांचे, नाना वेषांचे व नाना तन्हेचे लोक या नगरात अतिशय गुण्यागोविंदाने रहात होते.

एके दिवशी राजाचा बालपणीचा मित्र राजधानीला येणार होता. तो मित्र साधू झाल्यानंतर प्रथमच राजाकडे येणार होता. आपल्या मित्राने फार मोठा त्याग केला आहे. त्यामुळे त्याचे स्वागत भव्य प्रमाणात केले पाहिजे असे राजाला वाटले. म्हणूनच राजाने सर्व नगर शृंगारण्याची आज्ञा केली. त्याप्रमाणे सर्व नगर गुढ्या-तोरणांनी सजविण्यात आले. सर्व नगर दिव्यांच्या झगमगटाने झळाळून गेले. जणू दीपावलीच साजरी होत होती असे वाटावे. नगराच्या प्रवेशदारापासून राजमहालापर्यंत सुंदर रंगीबेरंगी मौल्यवान गालिचे अंथरण्यात आले होते. राजा स्वतः आपल्या मंत्र्यांसमवेत साधूचे स्वागत करण्यास सामोरा जाणार होता. राजा साधूचे भव्य स्वागत करणार ही बातमी साधूला समजली. राजाला आपली संपत्ती व वैभव साधूला दाखवायचे होते, म्हणूनच राजाने स्वागत सोहळा भव्य करण्याचे ठरविले असावे असा विचार साधूने केला. साधू म्हणजे भिकारी. त्याच्याजवळ काहीच नव्हते पण राजाजवळ संपत्ती, वैभव, सत्ता सारे काही होते हेच राजाला साधूला दाखवून द्यायचे होते. त्यासाठीच हा

सारा खटाटोप केला होता. असे काही लोकांनी साधूला तिखटमीठ लावून सांगितले. साधू म्हणाला, 'ठीक आहे, राजा आपली संपत्ती, वैभव दाखविणार काय ? हा साधूही काही कमी नाही. मीही राजाला जाणवेल असे काहीतरी करेन.' साधू असे म्हणाला तेव्हा लोकांना आश्र्वय वाटले. 'एक साधू ज्याचे जवळ काहीही नाही तो राजाला काय दाखविणार होता ?'

साधू नगरात येण्याचा दिवस उजाडला. साधूने नगरात प्रवेश केला. राजा व त्याचे मंत्री साधूचे स्वागत करण्यास प्रवेशदारात आले होते. साधू मऊ-मुलामय अशा गालिच्यांवरून चालला होता. लोक थक्क होऊन पहात होते. थक्क होण्यासारखेच दृष्य होते ते ! साधूचे पाय चक्क गुडध्यापर्यंत चिखलाने माखलेले होते. त्याच्या शरीराला जिथे तिथे चिखल लागला होता. चिखलाने माखलेल्या पायांनी तो मौल्यवान गालिच्यांवरून चालला होता. साधूचे पाय चिखलाने कसे काय बरबटले होते कुणालाच कळेना. पाऊसही पडलेला नव्हता.

मैं मैं मैं बकरी करे, गला कटाया जाय
तुइ तुइ तुइ तुई मैना करे, बेठी मेवा खाय

त्यामुळे चिखल होण्याचा व पाय चिखलाने बरबटण्याचा प्रश्न येत नव्हता. महालान्या पायन्या चढत असताना राजाला राहावलेच नाही. म्हणून त्याने साधूला विचारले, ‘मित्र ! एक विचारू का ? तुझे पाय चिखलाने कसे काय माखले आहेत ?’

साधूने राजाकडे पाहिले व म्हणाला, ‘राजन् ! तू एक राजा आहेस. तू माझ्या स्वागतासाठी प्रवेशदारापासून महालापर्यंत मौल्यवान गालिचे अंथरलेस. त्यातून तुला तुझ्या श्रीमंतीचे, वैभवाचे, सत्तेचे प्रदर्शन करावयाचे होते. मीही एक साधू आहे. मीही चिखलाने माखलेली पाऊले किंमती गालिन्यावर टाकू शकतो. त्यावरून चालत जाऊ शकतो. एक साधू असेही काही करू शकतो, हेच मला एका राजाला दाखवायचे होते.’

यावर राजा म्हणाला, ‘मला वाटले तुझ्या माझ्यात खूप अंतर पडले असावे. पण तसे काहीच घडलेले नाही. आपण पूर्वीसारखेच मित्र आहेत असे वाटते. बाकी आपल्यात काहीच फरक पडला नाही. जिथे मी आहे तिथेच तू ही आहेस.’

● ● ●

‘अहंकार अहंकार अहंकार’

मी मी मी मी, करते बकरी मी मी, कापला जातो गळा,
 करते मैना तू तू, खात बसते मेवा,
 करीत नाहीत स्वतःचे भले, नाही करीत इतरांचेही भले,
 पाहिले ना आपण कौरव-पाण्डवांचे युद्ध,
 पाहिली ना आपण द्रौपदीची विटम्बना शुद्ध,
 केली वाहुबलीने वर्षभर साधना, होता अहंकार, झाली नाही पूर्ण कामना,
 आहे अहंकार तुच्छ, विनाशक, विसरू या मी-भाव जागवू या तू-भाव,
 सोडू शेवटी मीतू - भाव - प्रगट होतो मग वीतराग भाव !

५ : संयम हेच जीवन

एका राजाला आंबे खूप आवडत. तो खूप हावरट होता. आंबे दिसले की तो स्वतःवर नियंत्रण ठेवू शकत नसे. त्याचा हा लोभ त्याला मरणाऱ्या दारी घेऊन जाईल असे कुणी सांगितले असते तरी त्याला ते खरे वाटले नसते. कोणत्याही गोष्टीचा अतिरेक झाला की तो वाईटच. अमृताऱ्या अति सेवनाने त्याचे विष बनते. म्हणूनच म्हटले आहे ‘अति तेथे माती’.

एकदा राजाने खूप आंबे खाल्ले. त्यामुळे त्याला भयंकर रोग झाला. वरेच वैद्य आले. राजावर त्यांनी उपचार केले. परंतु काहीच उपयोग झाला नाही. राजाचे पोट खूप दुखायचे. तो नुसता गडबडा लोळत असे. भयंकर वेदनांमुळे त्याला जगणे नकोसे वाटू लागले. या भयंकर पोटदुःखीपेक्षा मेलेलं वरं, असंही त्याला वाटू लागलं.

मंत्र्यांची धावपळ सुरुच होती. कुणी काही सांगितले की, मंत्री तिकडे धाव घेत व उपचार करीत. उपचार करायला बोलवीत. कशानेच गुण येत नव्हता. एके दिवशी एक अनुभवी वैद्यराज आले. त्यांनी राजाची वाईट अवस्था पाहिली. ‘राजाने खूप आंबे खाल्ले आहेत. त्यामुळे त्याची अशी अवस्था झाली आहे.’ असे वैद्यराज म्हणाले. मंत्र्याने त्यांना विचारले, ‘यावर आपणाकडे औषध असेलच. राजावर लवकर उपचार करा.’

वैद्यराज मंत्र्याला म्हणाले, ‘मी औषध देऊन हा रोग बरा करू शकतो. परंतु एका गोष्टीचे पालन कडकपणे करावे लागेल. तरच राजाला पूर्ण बरे वाटेल.’

पोटातील दुखण्यामुळे राजा खूप थकून गेला होता. त्या वेदना (दुखणे) सहन करण्याची शक्ती त्याच्यात उरली नव्हती. तो करूण स्वरात वैद्यराजांना म्हणाला, ‘वैद्यराज ! आपण मला लवकर या दुखण्यातून बरे करा. या वेदना मला आता सहन होत नाहीत. आपण सांगाल तसे वागायला मी तयार आहे.’ वैद्यराज तेवढ्याच ठामपणे म्हणाले, ‘राजन्, आपणास कधीच आंबे खाता येणार नाहीत. ही गोष्ट आपण अतिशय जागरूकतेने लक्षात ठेवली पाहिजे व पाळली पाहिजे.’

नाही भोग, असावे त्याग ध्येय
आहे भोगासीनता घातक म्हणून हेय

वैद्यांनी राजाला औषध दिले. हव्यूह्यू राजाच्या प्रकृतीत सुधारणा होत गेली. वैद्यराजांनी राजाकडे आपल्या गावाकडे जाण्याची परवानगी मागितली. जाताना वैद्यांनी घरातील लोकांना व मंत्र्यांना विशेष सूचना दिल्या. ‘राजाने आंबे कधीच खाऊ नयेत. चुकून कधी आंबा खाल्ला गेलाच तर हा रोग पुनः होऊ शकतो. त्यावेळी या रोगावर औषधाचा काहीच परिणाम होणार नाही.’ असे बजावून वैद्यराज निघून गेले.

वैद्यराजांच्या सांगण्यावरून राजाने आंबे खाणे सोडून दिले. राजधानीत आंबे येणेच बंद केले गेले. नुसत्या राजधानीतच नाही तर संपूर्ण राज्यात आंबे दिसणार नाहीत, येणार नाहीत याची खबरदारी घेण्यात आली. तसेच राज्यातील आंब्याची झाडे तोडून टाकण्यात आली. एकदा राजा आपल्या मंत्र्यासोबत घोड्यावरून फिरायला नियाला. फिरता फिरता ते बरेच लांब गेलेत. ते राज्याच्या सीमेपर्यंत आले होते. राज्याच्या सीमेला लागूनच दाट जंगल होते. डोक्यावर सूर्य तळपत होता. ते दोघे खूप थकले होते. राजाने एका दाट छाया देणाऱ्या झाडाखाली थोडावेळ विश्रांती घेण्याचे ठरविले. तेवढ्यात मंत्री म्हणाला,

‘महाराज ! थोडे पुढे जाऊ या. इथे नको. आंब्याच्या झाडाखाली विश्रांती घेणे बरोबर होणार नाही.’

राजा थोडा उपहासाने हसला व म्हणाला, ‘ते सर्व वैद्यराजांचं ढोंग आहे. आंब्याच्या झाडाच्या सावलीत बसण्याने का रोग होणार आहे ? थोडावेळ आरामच तर करायचा आहे. काही होणार नाही. मी आंबा खाणार आहे का ? तुम्ही उगीच घावरता आहात.’

मंत्र्याला राजाचे म्हणणे मान्य करावेच लागले. राजा व मंत्री त्या झाडाखाली विश्रांती घेऊ लागले. आकाशातून सूर्य आग ओकत होताच. पण आंब्याच्या झाडाच्या सावलीत तसे काहीच जाणवत नव्हते. अधूनमधून वाञ्याच्या थंडगर झुळुका थंडावा देत होत्या. दोघेही थकलेले असल्याने त्यांना डुलकी लागली. तितक्यातच वाञ्याच्या जोरदार वाहण्याने पिकलेला एका पिवळा जर्द आंबा राजाच्या पुढ्यात अगदी जवळ पडला. तो आंबा पिवळाधम्मक, पिकलेला व रसदार होता. त्याचा वासमुद्भा हवाहवासा व खावाखावासा वाटणारा होता. ज्याला आंबे खूप आवडतात त्याच्यासमोर असे फळ पडल्यावर त्याच्या तोंडाला पाणी सुटणारच. राजाची स्थिती तशीच झाली. राजा आंबा सारखा हातात घेऊ लागला. त्याचा रंग, त्याची चव, त्याचा वास याविषयी भरभरून बोलू लागला. मंत्र्याची चांगलीच पंचाईत झाली. ते सारे पाहून मंत्री राजाला म्हणाला, ‘महाराज ! वैद्यराजाने आपणास आंबे खाण्यास मनाई केली आहे. आंब्यामुळेच आपणास तीव्र (वेदना) दुःख सहन करावे लागले होते. आपण आपल्या हाताने पायावर धोंडा पाढून घेऊ नका. कृपा करून आंबा फेकून द्या. आपण त्याला स्पर्शही करायला नको. हा आंबाचे आपल्या दुःखाचे कारण बनला होता.’

मंत्री खूप गंभीर व चिंतित झाला होता. राजा मात्र वेगळ्याच मूडमध्ये होता. तो म्हणाला, ‘मंत्री, तू खरोखरच मूर्ख आहेस. हे आपले शरीर तीन हाताचे आहे. एवढ्या छोट्या आंब्याने या शरीराला काय होणार आहे ? सारे जग आंबे खाते. वैद्याने घावरविण्यासाठी असे काहीतरी सांगितले आहे, झालं.’

मंत्री असाहापणे राजाकडे पहात होता. तो फक्त राजाला सांगू शक्त होता. त्याची विनवणी करू शक्त होता. परंतु तो काहीच करू शक्त नव्हता.

राजाचा संयम संपलाच होता. त्याचा त्याच्या मनावरील तावा सुटला होता. त्याचे त्याच्या जिभेवर नियंत्रण राहिले नव्हते. हे मंत्र्याच्या लक्षात आले होते. हा आंबा खाऊन राजा दुःखाला स्वतःहून बोलवीत होता. राजा स्वतः मृत्यूला जणू बोलवीत होता. अशीच मंत्र्याची केविलवाणी नजर सांगत होती. मंत्री राजाला आंबा खाण्यापासून थांबविण्याचा आटोकाट प्रयत्न करीत होता. वेगवेगळ्या तच्छेने राजाला समजाविण्याचा प्रयत्न करीत होता. परंतु राजा ऐकण्याच्या मनस्थितीत नव्हताच. शेवटी राजाने आंबा खाल्लाच. शिवाय आंब्याच्या रंगाची, चवीची, सुगंधाची प्रशंसा करण्यात मग्न होता, दंग होता. मंत्री निराश झाला.

काही वेळ विश्रांती घेऊन राजा व मंत्री राजधानीकडे परत निघाले. ते अजून नगरात पोहोचलेही नव्हते. तेवढ्यात राजाचे पोट भयंकर दुखू लागले. दुखणे खूपच तीव्र होते. त्या पहिल्या वैद्य राजाला बोलविण्यात आले. वैद्याने पाहिले व ते म्हणाले, ‘आता काहीही होऊ शकत नाही. यावर माझेकडे कोणतेही औषध नाही.’ थोड्या वेळातच खूप दुखत असताना राजा हे जग सोडून गेला. राजाने आपल्या हातानेच आपले मरण ओढून घेतले होते. एका आंब्याने त्याचे प्राण घेतले.

● ● ●

‘संयम हेच जीवन’

झाली अतिवृष्टी, पीक नसते, झाले अर्वषण, तर पीक येत नाही

असावे लागते निसर्गाचे अनुशासन स्वतःवर

असावे लागते माणसाचे अनुशासन स्वतःवर

घातला वांध तर साठते पाणी

देते जमीन पीक सुंदर, जर कालव्याचे पाणी

असेल पंचेन्द्रियांवर नियंत्रण, तर होते निरामय सुखमय जीवन

असेल इंद्रियसंयम तर होते शरीर निरोगी

केले संयमतप तर होतो जीव वीतरागी

६ : सत्संग - सुख्री जीवनाचा मार्ग

काही लोक स्वर्गाच्या दारावर रांगेत उभे होते. ते दारावर सारखे टक्के टक्के करीत होते. थोड्याच वेळात एक देवदूत आला. त्याने दार उघडले आणि विचारले, ‘काय पाहिजे ? कोटून आलात ?’

‘पृथ्वीवस्तुन आलोत आम्ही.’

‘कोणत्या पृथ्वीवस्तुन ? कोणत्या प्रदेशातून ?’

‘कोणते चांगले काम केलेत तुम्ही ?’

एकजण पुढे आला आणि म्हणाला, ‘मी गावचा पाटील (सरपंच) होतो.’

देवदूत म्हणाला, ‘ठीक ... पाटील होतास, सरपंच होतास. मग लोकांना सेवाभक्तीने देवाकडे घालविले की स्वतःच्या ‘अहं’ ला सजविण्यातच वेळ घालविला ? याचा तपास करावा लागेल.’

दुसऱ्याला विचारले तर तो म्हणाला, ‘मी राजा होतो.’

देवदूत म्हणाला, ‘तू राज्य केलेस. भोगात जीवन घालवून नरकात जाण्याचे कार्य केले की लोकांचे अश्रू पुसून लोककल्याणाचे कार्य केलेस ? कोणत्या संताकडे कधी गेला होतास ?’ भूतपूर्व राजा म्हणाला, ‘नाही. कोण्याही संतपुरुषाकडे कधीही गेलो नाही.’

देवदूत म्हणाला, ‘चला, बाजूला व्हा.’ नंतर तिसऱ्याला विचारले तर तो म्हणाला, ‘मी माझी सर्व संपत्ती दान केली. माझे तीन कारखाने. ते तीनही कारखाने तीन मुलांना दिलेत. जे काही बँकेत मुदत-ठेवीत जमा होते ते जावयांना दिलेत. अलंकार वगैरे पत्नीला दिलेत.’

देवदूत म्हणाला, ‘हे सर्व मिळविताना जे पाप केले त्याचे काय ?’

तो म्हणाला, ‘त्याविषयी मला काही माहीत नाही ?’

देवदूत म्हणाला, ‘चल दूर हट. मोहमायेने मिळविलेली संपत्ती आणि मोह ममतेने उत्पन्न झालेल्या कुटुंबातील लोकांना वाढून दिलेल्याला दान म्हणतात काय ? मूरख आहेस तू ?’

त्यानंतर एक वाई पुढे आली आणि म्हणाली, ‘मी रविवार ब्रत करीत

होते.’ देवदूत म्हणाला, ‘मग त्या ब्रताच्या दिवशी जप-जाप्य-ध्यान केले होते?’ महिला म्हणाली, ‘नाही. रविवार ब्रत करून मी दुसऱ्या दिवशी मुलींना जेवण देत असे आणि त्यांना काही पैसे देत असे.’

देवदूत म्हणाला, ‘ते पैसे तू स्वतःच्या नात्यातील मुलींना देत होतीस की अनोढखी मुलींनाही देत असे?’ ब्रत देवाला प्रसन्न करण्यासाठी की ‘मी धार्मिक आहे’ हे दाखविण्यासाठी की अन्य कारणासाठी करीत असे हे तपासून पाहावे लागेल.’

एक कमरेत वाकलेली कुबडी म्हातारी एकीकडे रडत उभी होती. देवदूताच्या नजरेत ती आली. तो तिच्याजवळ गेला तेव्हा ती म्हणाली, ‘बाबा, मी चुकून इकडे आले. मला तू नरकात पाठव. मी पाटील-सरपंच किंवा राजा किंवा ब्रती किंवा दानवीर नव्हते. मी माझा रस्ता चुकले आणि इकडे आले.’

देवदूत म्हणाला, ‘माताजी, तुम्ही असे काय केले?’ ती म्हणाली, ‘काही नाही. गावात एक संत महात्मा आले होते. मी त्यांचे उपदेशपर दोन शब्द ऐकलेत आणि ‘मी हे केले, ते केले’ वगैरे कसे म्हणू? कोणी कोणाचे काहीही करू शकत नाही. जो तो आपल्या कर्माने जगतो आणि तपत्यागाने त्यावर विजयही मिळवू शकतो. म्हणून, बाबा, मला नरकात जावे लागले तरी मी जाईन. परंतु एक काम करशील?’ देवदूत म्हणाला, ‘कोणते?’

ती म्हणाली, ‘मी नरकात जाईन, पण मला असे मार्गदर्शन कर किंवा असा नरक दाखव की ज्या नरकात संतांचा सत्संग मिळेल किंवा त्यांचे खरे शिष्य भेटील.’

देवदूत गेला इंद्राजवळ आणि सर्व काही इंद्राला सांगितले. तेव्हा इंद्राने सांगितले, ‘जा, देवदूता, त्या म्हातारीला सांग की तिच्यासाठी स्वर्गातच जागा आहे, नरकात नाही. कारण तिने संतांचा सत्संग केला आहे आणि नरकातसळ्हा तिला सत्संग हवा आहे, आत्मकल्याण हवे आहे.’

सत्संग किंवा साधुसंगती फार मोठी कल्याणकारी गोष्ट आहे. ती धनदौलत, पुत्रपरिवार इत्यादीमुळे कधीही मिळत नाही. खरी शांती, खरे सुख, खरा आनंद जर मिळवायचा असेल तर तो फक्त साधूच्या संगतीने मिळतो. तात्कालिक

खरी शांती, खरे सुख, खरा आनंद साधून्या संगतीनेच मिळतो.
दुर्जनसंगती मृगजळ आहे.

ऐहिक सुख तर दुर्जनांच्याही संगतीने मिळू शकते. पण तो एक आभास असतो. त्यातून शेवटी दुःखच मिळते.

म्हणून, प्रयत्नपूर्वक सत्संग केला पाहिजे आणि तो पचविण्याचा, अंगी बाणण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

● ● ●

‘सत्संग’

सत्संग किंवा साधूंची संगती, आहे कल्याणकारी,
मिळते शांती देते विवेकी मती, मिळते सन्मती मिळत नाही ती,
जर दिली कितीही संपत्ती, देते ऐहिक तात्कालिक सुख दुष्टसंगती,
नाही समाधान, नाही शांती, नाही सिद्धी, नाही खरी उन्नती,
नाही आत्मोन्नती, नाही मुक्ती.

७ : स्वर्गनिरक

भारतात एक राज्य होतं. त्या राज्याच्या सीमा जंगलांनी बेढलेल्या होत्या. जंगल चांगलंच दाट होतं. त्यामुळे त्या ठिकाणी हिंस्र आणि बन्य प्राणी वास्तव्य करून होते. प्राण्यांच्या चित्कारांनी व डरकाळ्यांनी आजूबाजूचे क्षेत्र नेहमीच भयभीत असायचे. कोणीही तिकडे फिरकत नसत. त्या जंगलाचा विचार जरी मनात आला तरी माणसाला घाम फुटायचा.

, त्या राज्यात एक विचित्र प्रथा रुढ होती. त्या राज्याचा राजा पाच वर्ष त्या राज्यावर राज्य करायचा. पाच वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर मोठ्या समारंभपूर्वक त्या राजाला निरोप देण्यात येई. वाजतगाजत राजा व राणीला त्या राज्याच्या सीमेवरील भयंकर जंगलात सोडून देण्यात येई. त्या जंगलात त्यांच्या स्वागताला मृत्यूच सामोरा आलेला असे. वर्षानुवर्षे ही परंपरा या राज्यात चालू होती. नेहमीच्या प्रथेनुसार एकदा एकाला राज्याचा राजा बनविण्यात आले. त्याच्या राज्याभिषेकाचा सोहळा अतिशय थाटामाटात संपन्न होत होता. सोहळ्याला उत्सवाचे स्वरूप आले होते. लोक आपल्या राजाचा जयजयकार करीतच घराकडे परतले होते. परंतु राजा मात्र उदास झाला होता. चिंतित होता. दररोज तो महालाच्या गवाक्षात तासनूतास उभा राहायचा. गवाक्षातून त्या जंगलाकडे पहात राहायचा. पाच वर्षाचा अवधी संपल्यानंतर आपली अवस्था किंती भयानक असेल या विषयीचाच विचार त्याच्या मनीमानसी असायचा. या विचारांनी त्याचा थरकाप ब्हायचा. त्यामुळे साहजिकच त्याचं खाण्यापिण्याकडे, ऐषारामाकडे, राज्यकारभारकडे, कशातच लक्षं लागत नव्हतं. सदोदित एकच विचार ... ‘पाच वर्षानंतर त्या भयंकर जंगलात जायचं !’ जीवनाला भीतीनं ग्रासलं होतं. त्यामुळे काहीच अंगी लागत नव्हतं. दिवसेंदिवस राजाची ग्रकृती

राजा असाच विचार करीत असेल ना, ‘या जगात असताना आपण स्वूप वैभव उपभोगतो. या जगातून जाताना मात्र ते वैभव इथेच सोडून खाली हाताने जातो.’

खालावत चालली होती. भविष्याची चिंता त्याच्या तनामनाला पोखरत होती.

एके दिवशी एक म्हातारा तत्त्ववेता राजाला भेटायला आला. त्याने राजाला त्याच्या व्यथेचे कारण विचारले. तत्त्ववेत्यासमोर राजाने आपले दुःख सांगून टाकलं. तत्त्ववेत्ता किंचित गालातल्या गालात हसला अन् राजाला महणाला, ‘अरे पाच वर्षांपर्यंत तूच साम्राज्य करणार आहेस ना. तुला पाहिजे तसं तू वागू शकतो ना ?’ ‘हो, माझाच धूर्ण अधिकार या कालावधीत असणार आहे. माझ्या आदेशाचं पालन सर्वच करणार आहेत. कोणीही माझा शब्द खाली पढू देणार नाहीत.’ राजाने सांगितले.

तत्त्ववेत्ता महणाला, ‘राजा, अरे तुझ्या अधिकाराचा उपयोग कर ना. संपूर्ण जंगलच नष्ट करून टाकायची आज्ञा दे. जंगल तोडून त्या ठिकाणी

नवीन साम्राज्य निर्माण करता येईल. स्वतःसाठी महालाची निर्मिती करता येईल. लोकांसाठी घरे बांधून दे. जंगलाचं रूपांतर शहरात होईल असं निर्माणकार्य करता येईल तुला. हे सर्व तुला पाच वर्षांच्या आत करावं लागेल. त्यानंतर तुला भीतीचं कारणच उरणार नाही. पूर्व परंपरेप्रमाणे पाच वर्षांनंतर तुला जंगलात सोडण्यात येईलही. परंतु आता तुझं स्वागत जंगली पशू करणार नाहीत. त्यांच्या भेदक डरकाळ्या तुझ्या जीवाचा थरकाप उडवणार नाहीत. तुझं आगतस्वागत नागरिक करतील. धन, ऐश्वर्य सारं आपसूक मिळेल.’

राजा फार दिवसांनी हसला. त्याला ही गोष्ट एकदम आवडून गेली. होतीही ती आवडण्यासारखी. लागलीच राजाने जंगल तोडून टाकण्याचा फतवा काढला. त्यानंतर त्या जागेवर गगनचुंबी व आकर्षक महाल उभे राहिले. नयनरम्य उद्याने आणि जलाशयांची निर्मिती त्या जागेला बहाल करण्यात आली. त्या जंगलाचं रूपांतर आता एका सुंदर व भव्य नगरीमध्ये झालं होतं. त्या जागेवर भयानक जंगल होतं असे कोणाला सांगितले असते तर त्यावर त्याने कदापि विश्वास ठेवला नसता. एवढा कायापालट त्या ठिकाणचा झाला होता. आपण निर्माण केलेल्या नगरीकडे पाहून राजाची काया पुलकित व्हायची.

पाच वर्षांचा काळ संपला होता. आतापर्यंतचे सग्राट राज्य सोडताना रडत भेकत असत. या सग्राटावर मात्र तशी पाळी आली नाही. तो हस्त खेळतच स्वनिर्मित नगराकडे निधाला होता. नवीन नगरीकडे हजारो नागरिक त्याच्याबरोबर निधाले होते. नवनिर्मित नगरीचं आकर्षण लोकांना भुरळ घालत होतं. म्हणून ते तिकडे राहण्यास जाऊ लागले होते. राजा या सान्या गोष्टीमुळे खूप खुशीत होता. तो आपले जीवन आनंदाने व्यतीत करू लागला.

हीच गोष्ट आपल्या जीवनाची आहे. आम्ही आमच्या जीवनाचे बादशहा

स्वर्गनिरक

नरकयातनाचं रूपान्तर होऊ शकते सुखात

हवा आहे त्यासाठी दृढ संकल्प

क्षमाशील वृत्तीचे पोषण, 'सत्यमेव जयते' चे चिंतन

इन्द्रिय-संयमाचे पालन, परिग्रहाचे हो परिमाण

तपस्येचा अंगीकार करण, नाही समस्यांचे समाधान

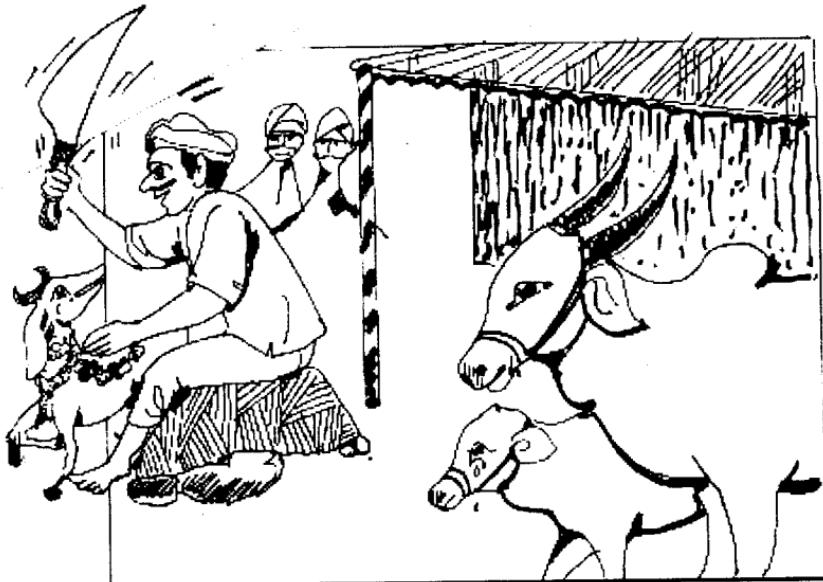
जर नाही नियोजन, अनुशासन नि तपश्चरण

असतो. शहंशाह असतो. आपल्या जीवनावर आधिपत्य करीत असताना कधीतरी मृत्यूही आम्हाला आठवतो. मृत्यूची आठवण झाली की अमृतही विष वाढू लागते. भयानक मृत्युबरोबरच जाणीव होते ती नरकाची. नरकात खूप दुःख भोगावे लागते. परंतु नरकयातनांचं रूपांतर स्वर्गीय सुखात आपणाला करता येऊ शकतं. याचं भान आपण ठेवीत नाही. या जगात येताना माणूस स्वाली हाताने येतो व जातानाही स्वाली हातांनीच जातो. लक्ष्मी घरादारात पाणी भरत असली तरी मृत्युबरोबर जाताना रिकाम्या हातानेच जावे लागते हे खरे. पण जीवन जगताना काही गोष्टी त्याच्या हातात असतात. त्या तो सहज करू शकतो. क्षमाशील वृत्ती धारण करण, सत्य बोलण, संयमाने वागण, परिग्रह कमीत करण, तपस्या, साधना करण हे सर्व काही मनुष्य जीवनात अंगिकारू शकतो. सर्वच प्रकारचं दान श्रेष्ठ मानलं गेलं आहे. तेही जीवनात माणूस सहजपणे करू शकतो. त्यामुळे आपोआप स्वर्गाचं दार त्याच्यासाठी उघडलं जातं. यातून वर्तमान काळ सुखद तर होतोच परंतु भविष्य काळ सुझा उज्ज्वल होतो.

● ● ●

८ : भोग, भीती आणि भविष्य

एका माणसाजवळ एक गाय होती. त्याने एक बकरीसुद्धा पाळली होती. काही दिवसांनी गाईला एक गोजिरवाणे (वासरू) बछडे झाले. बकरीनेही एका छोट्या पिलाला जन्म दिला. निसर्गनियमाप्रमाणे बछडे व बकरीचे पिल्लू वाढू लागले. मोठे होऊ लागले. त्यांचा मालक बकरीच्या पिलाला चांगले पौष्टिक अन्न खाऊ-पिऊ घालायचा. त्याची चांगली देखभाल करायचा. सर्वच व्यवस्था छान होत असल्यामुळे ते पिलू धृष्ट-पुष्ट दिसू लागले. पिलाची एवढी होत असलेली खातिरदारी पाहून बछड्याला वाईट वाटायचे. बछड्याच्या मनात त्यामुळे ईर्ष्या निर्माण झाली. ईर्ष्या मोठी वाईट असते, मग ती माणसाच्या किंवा प्राण्यांच्या मनात असो. ती दोघांनाही स्वस्थ बसू देत नाही. पण विचारे बछडे काय करू शकणार होते ? त्याने दूध पिणेच सोडले. एवढेच ते करू शकत होते. निसर्गनेच मुक्या जनावरांना उपजत बुद्धी दिलेली असते. सर्वच प्राणीमात्रांमध्ये माता आपल्या अपत्यावर माया करीत असते. आपले दूध लुचणे वासराने सोडल्यामुळे गायसुद्धा अस्वस्थ झाली. तिने वासराला चाढून ग्रेमाने विचारले, ‘बेटा, तुला काय झाले ? तू दूध का पीत नाहीत ?’ वासरू गाईला बिलगत म्हणाले, ‘अग आई, तुझे दूध खूप गोड असते. शिवाय ते पौष्टिक सुद्धा असते. माझाच भाऊ बैल माणसाच्या किती उपयोगी पडतो. शेतीसाठी काम करतो. ओझे वाहतो. मनुष्यजातीवर त्याचे इतके उपकार आहेत. पण त्या सर्वांची मुनब्याला जाणीव तरी आहे का ? बघ ना ! खायाला पोटभर चारा, गवत तरी देतात का ? प्यायला स्वच्छ पाणी देत नाहीत. आपली उठाय-बसायची जागा किती अस्वच्छ असते. त्या बकरीच्या पिलाची व्यवस्था अगदी खास पाहुण्यासारखी ठेवण्यात आली आहे. ते पिल्लू तर निरुपयोगी आहे. तरीही त्याच्या खान-पानाची व्यवस्था चांगली ठेवली आहे. उठायची, बसायची

दुसऱ्याचे सुख बघून कधीही दुःखी-मत्सरी व्हायचे नसते.

दुसऱ्याच्या दुःखात मात्र सहभागी व्हायचे असते.

जागा दिवसातून दोन-तीन वेळा स्वच्छ केली जाते. मालक त्याचेवर प्रेमाचा वर्षाव करताना दिसतो. त्याची सारी बडवास्त पाहून या घरात कसा अन्याय होतो आहे याविषयी आश्र्य वाटते व वाईटही !’ असे सांगत असताना त्याच्या डोक्यातून अश्रू वाहू लागले. गाय त्याला ओंजारत गोंजारत म्हणाली, ‘बाळा ! दुसऱ्याचे सुख बघून कधीही दुःखी व्हायचे नसते. ईर्ष्या करायची नसते. आपण ज्या स्थितीत असू त्यामध्ये सुखी, समाधानी राहायला हवे. जीवनाचा प्रत्येक क्षण हसत खेळत घालविला पाहिजे. अरे, त्या बकरीच्या पिलाला का खाऊ-पिऊ घातलं जातंय माहिता आहे का ? आता सणाचा दिवस येईल. मित्र परिवार, पाहुणे जमतील. त्यादिवशी या सर्व गोर्टींचे रहस्य तुझ्या लक्षात येईल.’

सणाचा दिवस उगवला. पाहुण्यांनी घर भरून गेले. बकरीच्या पिलाला

‘नसावे भोज ध्येय’

म्हणे बकरी कसायाला, बकरीद का साजरी करता

का आम्हाला मारता, गळ्यावर सुरी चालवता

तुमच्या बाळांना का मारत नाही

सर्वांच्या रक्ताचा रंग फक्त लालच असतो ना ?

सर्वच जण आपापल्या आईचे ‘लाल’ असतात ना ?

असतात तुम्हाला भावना, नाही का आम्हाला तशा भावना ?

सजविण्यात आले. फुलांच्या माळांनी त्याचा शृंगार करण्यात आला. त्याला अंगणात आणण्यात आले. त्यांच्या डोक्यावर तलवार तळपत होती, ते पाहून गरीब बिचारे पिल्लू जोरजोराने ओरडू लागले. त्या ओरडण्यातून त्याचे केविलवाणेपण जाणवत होते. पण घरातील सारी मंडळी मात्र मेजवानीच्या कल्पनेत दंग होती. त्या पिलाची आर्तता कुणांच्याही हृदयी भिडत नव्हती. पिलाचे में८८में८८ ओरडणे ऐकून वासरू मात्र थरथर कापू लागले.

गाय वासराला जिभेने चाढू लागली अन् धीर देत म्हणाली, ‘बाला ! भिऊ नकोस. अरे, भीती आम्हाला नाही, त्याला आहे. ते पिल्लू सुखोपभोगात मशागुल होते. या भोगांमुळे भविष्यात येणाऱ्या दुष्परिणामांची कल्पना त्याला आली नाही. जे सुखोपभोगात मस्त राहतात, त्यांचेसाठी पावलापावलांवर भय उभे असते. बाला, तुझ्या लक्षात आलेच असेल सारे काही. त्या पिलाची खूप चांगली बरदास्त ठेवण्यात आली होती. त्याला चांगले खायला-प्यायला घातले जाते होते. परंतु हे सारे माणूस आपल्या स्वार्थासाठी करीत होता, याचा उलगडा तुला झाला ना !’

९ : दोघांमध्ये श्रेष्ठ कोण ?

भरतक्षेत्रात वाराणसी नावाचे नगर होते. त्यावेळी हे नगर पवित्र शहर मानले जायचे. येथील नागरिक अत्यंत धार्मिक व ज्ञानी होते. येथील नागरिक धार्मिक महोत्सव मोठ्या प्रमाणात साजरे करीत. येथील श्रावक ब्रतनियमांचे पालन करीत.

सुंदर राजमहाल, उंच उंच इमारती, सुंदर व मनोहारी जिनमंदिरे यांनी वाराणसी नगरी गजबजली होती. वाराणसीमध्ये ब्रह्मदत्त नावाचा राजा राज्य करीत होता. राज्यकारभार करताना तो आपल्या मंत्र्यांबरोबर चर्चा करीत असे. प्रजेला न्याय देताना देखील मंत्र्यांबरोबर सल्लामसलत करून निर्णय देत असे. त्यामुळे प्रजेला योग्य न्याय मिळत असे. कुणावरही अन्याय होणार नाही याची काळजी घेतली जायची. त्यामुळे राज्यातील नागरिक राजावर अतिशय खुष होते. राजाच्या न्याय करण्याच्या कुशलतेमुळे न्यायालयात खटले येणेच बंद झाले.

ब्रह्मदत्त राजाने विचार केला, ‘झाले हे काही बरोबर झाले नाही. माझ्यामध्ये दुर्गुण असतील. ते दुर्गुण मला कळले पाहिजेत. म्हणजे मला माझ्यातील दुर्गुण नाहिसे करण्याचा प्रयत्न तरी करता येईल.’ राजा अधिकाधिक विचार करू लागला. आपले दोष सांगणारा एखादा तरी मनुष्य मला मिळायला हवा. म्हणून तो प्रथम आपल्या महालात गेला. तिथे त्याला त्याची प्रशंसाच ऐकावी लागली. महालातील सर्व लोक त्याची स्तुती करीत होते. त्यांना राजाची भीती वाटत असावी किंवा राजाची मर्जी राखण्यासाठी ते त्याची स्तुती करीत. म्हणूनच ते राजाचे दोष सांगत नसतील असे त्याला वाटले. मग तो महालाबाहेर आला. महालाबाहेरही लोक त्याची प्रशंसा करण्यात दंग होते. कुणीही त्याच्या दुर्गुणांविषयी बोलत नव्हता. नंतर ब्रह्मदत्त राजाने नगरातील सर्व लोकांचा अंदाज घेतला. आसपासच्या गावांतील लोकांना विचारून पाहिले. त्याला तसा एकही माणूस मिळाला नाही. सर्व त्याची प्रशंसाच करीत होते.

शेवटी राजाने विचार केला की बाहेर जाऊन शोध घेतला पाहिजे. त्याने

मंत्रावर राज्यकारभार सोपविला. त्याने आपला वेश बदलला. एका सारथ्याला येऊन तो रथात बसून पर्यटनास निघाला. फिरत फिरत तो राज्याच्या सीमेवर येऊन पोहोचला. तिथे पोहचेपर्यंत त्याला त्याचे दोष दाखविणारा एकही मनुष्य भेटला नाही.

त्यावेळी कोशल देशाचा राजा मल्लिकही आपले गुणदोष दाखविणाऱ्याच्या शोधात राज्याच्या सीमेवर आला होता. राजा मल्लिकालाही गुणदोष सांगणारा मनुष्य मिळाला नव्हता. इकडून वाराणसीचा राजा ब्रम्हदत्ताचा रथ जात होता अन् तिकडून राजा मल्लिकाचा रथ येत होता. रस्ता अगदी छोटा होता. दोन्ही रथ एकाचवेळी येऊ-जाऊ शकत नव्हते. आता प्रश्न निर्माण झाला की रथ कोण मागे घेणार. मल्लिक राजाच्या सारथ्याने ब्रम्हदत्त राजाच्या सारथ्याला दरडावून म्हटले, ‘सारथी तुझा रथ मागे घे. राजा मल्लिक रथात बसले आहेत.’

राजा ब्रम्हदत्तच्या सारथ्याने गर्जना करीत सांगितले, ‘हे सारथी, माझ्या रथात वाराणसीचे राजा ब्रम्हदत्त बसले आहेत. त्यामुळे मी रथ मागे घेणार नाही. रथ तुलाच मागे घ्यावा लागेल.’

राजा ब्रम्हदत्त विचार करू लागला. जो राजा वयाने मोठा असेल त्याने प्रथम जावे असे राजा ब्रम्हदत्ताने सुचविले. परंतु दोघांचे वय सारखे असल्याचे लक्षात आले. त्यानंतर दोघांचे राज्य, राज्याचा विस्तार, सैन्य, संपत्ती, यश, जाती, कुल इत्यादी विषयी विचार करण्यात आला. यामध्येसुद्धा दोघेही सारखेच असल्याचे दिसून आले.

पुनः ब्रम्हदत्ताने चारित्र्य ज्याचे चांगले त्याला प्रथम जाण्याविषयी सुचविले. यावर राजा ब्रम्हदत्ताच्या सारथ्याने राजा मल्लिकाच्या चारित्र्याचे वर्णन करण्यास सांगितले. राजा मल्लिकाचा सारथी म्हणाला, ‘राजा मल्लिक कठोर असणाऱ्या व्यक्तीबरोबर कठोरच वागतात. जे कोमल हृदयी असतात त्यांच्याशी अतिशय हळुवारपणे वागतात. ते चांगले वागणाऱ्यांशी चांगलेपणाने वागतात.’

राजा ब्रम्हदत्तच्या सारथ्याने आपल्या राजाचे गुणगान करीत सांगितले, ‘राजा ब्रम्हदत्त क्रोध किंवा राग करण्याऱ्यावर क्षमा करून त्याला जिंकतात. वाईट वागणाऱ्याला देखील चांगलेच वागवितात. कंजूस माणसाला राजा दान देतात. त्यामुळे कंजूस व्यक्तीला आपलीच लाज वाढू लागते. खोटा बोलणारा

ऐहिक मोठा, मृगजळी मोठा, आहे खोटा
खरा मोठा तोच, जो होतो निर्दोष, नाही खोटा.

असला तरी राजा आपल्या खरे बोलण्याने त्या व्यक्तीला जिंकतो.’

ब्रह्मदत्ताच्या सारथ्याचे बोलणे संपत्ताच राजा मल्लिक व त्याचा सारथी
रथावरून खाली उतरले. तसेच घोड्यांना रथापासून वेगळे केले. राजा ब्रह्मदत्ताला
मार्ज मोकळा करून दिला.

● ● ●

‘कोण मोठा ?’

वाद होता, कोण मोठा, महाबलवान ?
म्हणे लोखंड ‘मी’ करतो चूरचूर दगडाला
म्हणे अग्री ‘मी’ वाकविते लोखंडाला
म्हणे पाणी ‘मी’ विझविते अग्रीला
म्हणतो वायू आहे मी शेराला सव्वाशेर, करू शकतो सर्वांना मी उधवस्त
एण आहे श्रेष्ठ शक्तीमान माणसाची संकल्पशक्ती
देते तीच संयमतपाने सुख-दुःखमुक्ती
असला समजुतदारपणा, धरला क्षमाभाव
होत जातो आत्मा शुद्ध शुद्ध शेवटी पूर्ण शुद्ध !

१० : दीर्घायू

काशीमध्ये ब्रह्मदत्त नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्याला आपल्या राज्याचा विस्तार करावा असे वाटले. राज्याचा विस्तार करण्याच्या लोभापाई त्याने कोशल राज्यावर स्वारी करण्याचे ठरविले. कोशल राज्याचा राजा दीर्घाती होता. दीर्घाती राजाला विनाकारण माणसांचा मृत्यु होऊ नये असे वाटले. म्हणून दीर्घाती राजा आपल्या राणीला घेऊन जंगलात निघून गेला. त्यावेळी राणी गर्भवती होती. दाट जंगलात त्यांनी एक झोपडी बनविली. त्यात ते राहू लागले. त्यांचे जीवन अतिशय कष्टात जाऊ लागले. अशा परिस्थितीत एके दिवशी राणी बाळंत झाली. तिला मुलगा झाला. त्यांनी त्याचे नाव ‘दीर्घायू’ असे ठेवले.

जंगलात दीर्घायू हळूहळू मोठा होऊ लागला. मुलाकडे पाहून राजा राणीला अतिशय वाईट वाटे. एक राजपुत्र असूनही त्याला जंगलात रहावे लागत होते. एका राजाचा राजपुत्र असा जंगलात वाढत होता. पण कर्मापुढे कुणाचेच काही चालत नाही. दीर्घायू थोडा मोठा झाल्यावर राजाने त्याला घडलेली सर्व हकिगत सांगितली. राजा दीर्घायूला म्हणाला. ‘बेटा ! जे आपल्या कर्मात होते, तेच घडलं आहे. त्याबदल कुणाला दोष न देणेच चांगले. परंतु हत्येचा बदला हत्या करून कधीच घेऊ नकोस. हिंसेचा बदला हिंसेने घेऊ नकोस. अपकाराचा बदला अपकाराने घेणाराच मोठा म्हणविला जातो. बेटा दीर्घायू या सर्व गोष्टी तू लक्षात ठेव अन् त्याप्रमाणे वाग. अशाप्रकारे वेळोवेळी रोजा त्याला चांगल्या वागण्याची शिकवण देत राहिला. नंतर त्याने दीर्घायूला दुसऱ्या शहरात शिक्षणासाठी पाठवून दिले.’

थोडेही रक्त न सांडता म्हणजे लढाई न करताच कोशलचे राज्य काशीचा राजा ब्रह्मदत्ताला मिळाले. त्यामुळे त्याचा आनंद गगनात मावेनासा झाला. काय करू नि काय नको असे त्याला होऊन गेले. परंतु कोशलचा राजा दीर्घाती

त्याला सापडला नव्हता ही रुखरुख त्याला लागून राहिली होती. त्याने आपल्या गुप्तहेरांना राजा दीर्घातीचा शोध घेण्यास सगळीकडे पाठविले. त्याने गुप्तहेरांना सर्व अधिकार दिले. एका गुप्तहेराला राजा दीर्घातीचा शोध लागला. त्या गुप्तहेराने राजा दीर्घाती व राणीला मारून टाकले. त्यावेळी राजा ब्रम्हदत्तने त्या गुप्तहेराची पाठ थोपटली. बरेचसे धनही त्याला दिले. परंतु दीर्घायू जिवंत असेपर्यंत शत्रूचा पूर्णपणे नाश झाला नाही म्हणून त्याला वाईटही वाटले. तो वराचसा अस्वस्थही झाला.

दीर्घायूला आपल्या आईबिडिलांची हत्या झालेली कळली. तेव्हा त्याच्या अंगाचा तिळपापड झाला. अतिशय रागारागात त्याने एक निर्णय घेतला. त्याने आईबिडिलांच्या हत्येचा बदला घेण्याचे ठरविले. त्यासाठी त्याने आपले नाव बदलले. तसेच वेषही बदलला. तो काशीला आला. त्याने राजा ब्रम्हदत्तकडे नोकरी धरली. सुरवातीला त्याला घोड्यांच्या देखभालीसाठी ठेवण्यात आले. दीर्घायू चांगले काम करीत राहिला. हळूहळू त्याला बढती मिळत गेली, तो राजाच्या खास मर्जीतला झाला. राजाची कृपादृष्टी नेहमी त्याचेवर राहू लागली. दीर्घायूच्या वागणुकीतही खूपच आपलेपणा असायचा. त्यामुळे तो आपल्या शत्रूचा मुलगा असेल अशी कल्पनाही राजा ब्रम्हदत्त करू शकला नव्हता.

एके दिवशी राजा ब्रम्हदत्त दीर्घायूला घेऊन शिकारीला गेला. ते जंगलात इकडे तिकडे बरेच फिरले. राजा खूप थकला होता. झाडाच्या थंडगार सावलीत दोघेही बसलेत. थकल्यामुळे राजाला झोप येऊ लागली. राजाने दीर्घायूच्या मांडीवर ढोके ठेवले अन् तो झोपी गेला. राजाला गाढ झोप लागली होती. दीर्घायूच्या मांडीवर ढोके ठेवून निर्धास्तपणे झोपलेल्या राजाकडे बघून दीर्घायू विचार करू लागला. ‘आता बदला घेण्याची वेळ आहे. मी ही संधी सोडता कामा नये.’ म्हणून त्याने त्याच्या म्यानातून तलवार बाहेर काढली. दीर्घायू तलवार राजाच्या गळ्यावर चालविणार तेवढ्यात त्याला त्याच्या वडिलांनी

बाबांनी सांगितले होते, 'हिंसेचा बदला हिंसेने घेऊ नकोस.
अपकाराचा बदला उपकराने घेणाराच मोठा होतो ...'

दिलेली शिकवण आठवली 'खुनाचा बदला खून करून घेऊ नकोस. हिंसा करून हिंसा करणाऱ्याचा बदला घेऊ नकोस.' क्षणभर त्याला काय करावे तेच समजेना. परंतु लगेच तो सावरला. शेवटी त्याने ठरविले. वडिलांनी सांगितल्या-प्रमाणेच वागायचे. त्याने आपली तलवार म्यान केली.

राजा एकाएकी झोपेतून ओरडत उठला. त्याला कसलेतरी वाईट स्वप्न पडले होते. तो आरेडत होता, 'वाचवा, वाचवा ! तो मला मारतो आहे.' तेव्हा दीर्घायूने राजाला विचारले, 'राजन् ! काय झाले आहे ? आपण का ओरडता आहात ?'

राजा म्हणाला, 'काही नाही. आता मला एक वाईट स्वप्न पडले होते. त्या स्वप्नात मला कोशल राजाचा मुलगा मारतो आहे. बस, त्यामुळे मी ओरडत होतो. पण शेवटी ते स्वप्नच होते. कोशल राजाचा मुलगा मला कसा मारू शकेल ? त्याची तेवढी हिंमतच कशी काय होऊ शकेल ?' दीर्घायूनेसुळा

‘दीर्घायू’

बदलू दे जीवन अहिंसेने
होवो जनगणमन मधुर अहिंसेने
वाढवी हिंसा अशान्ती, आहे इतिहास साक्षी
हत्या निरपराध जीवांची, आहे इतिहास साक्षी
असू देऊ करुणा हृदयी, पिघळे हिमालयही
बदलू हे जीवन अहिंसेने
होऊ दे पर्यावरणसंरक्षण अहिंसेने

सर्व हकिगत सांगून टाकली. तो तेवढ्याच नम्रपणे म्हणाला, ‘आपणाला पडलेले स्वप्न खरे आहे. मी तोच दीर्घायू आहे. बाबांनी दिलेल्या शिकवणीमुळे आपण आज वाचलात. नाहीतर मी आपणाला मारलेच असते. परंतु आता मी बदललो आहे. आता मी आपणाला कधीच मारणार नाही.’

राजा एकटक त्याच्याकडे बघतच राहिला. नंतर दीर्घायूला म्हणाला, ‘तू तुझा बदला अगदी सहजपणे घेऊ शकला असता. परंतु तू फार मोठा आहेस. तू तुझ्यातील महानता दाखवून दिली आहेस. मी खेरच प्रभावित झालो आहे.’ दीर्घायू राजापुढे नतमस्तक झाला. राजाने त्याला उठविले. त्याला घट मिठी मारली. दोघांमधील शत्रुत्व संपले होते. वैरभाव संपला होता. उरले होते ते दोघांमधले पितापुत्रांचे प्रेम. राजा आपल्या नवीन पुत्राला घेऊन नगरात आला. सर्वांसमोर राजाने घडलेली सर्व हकिगत सांगितली. त्याने दोन्ही देशांचे अधिकार दीर्घायूकडे सोपविले. दीर्घायू कोशल व काशी या दोन्ही देशांचा राजा बनला. ब्रह्मदत्त राजाने मुनिदीक्षा घेतली.

११ : जसे पेरले तसे उगवले

खूप पूर्वीची गोष्टी आहे. एका गावात मदन नावाची व्यक्ती रहायची. मदन अतिशय स्वार्थी होता. तसाच तो क्रूरसुद्धा होता. त्याच्या अशा स्वभावामुळे सर्व लोक त्याला घावरत व त्याची घृणाही करीत असत.

एकदा संध्याकाळी तो दुसऱ्या गावी जायला निघाला. त्याला आपल्या मित्राला भेटायचे होते. तो चालतच निघाला होता. त्याच्या बायकोने त्याच्यासोबत जेवण व एक कंदिल दिला होता. हळूहळू अंधार पडू लागला. रस्ता दिसायला अवघड जाऊ लागले. तेव्हा त्याने आपल्याजवळचा कंदिल लावला. कंदिलाच्या प्रकाशात तो आपला मार्ग आक्रमू लागला.

त्याच्या मागोमाग दोन यात्रेकरूही चालले होते. त्यांच्याजवळ कंदिल वगैरे काही नव्हते. ते मदनच्या कंदिलाच्या प्रकाशात चालले होते. आपल्या जवळच्या कंदिलाच्या प्रकाशात ते यात्रेकरू फायदा घेत आहेत असं मदनच्या लक्षात आले. या विचाराने तो बेचैन झाला. तेवढाच दुःखी झाला. माझा कंदिल आहे आणि त्या प्रकाशात हे यात्रेकरू चालत आहेत. ही काही चांगली गोष्ट नाही हा विचार त्याला अस्वरथ करू लागला. शेवटी त्याने आपली पावले भराभर उचलायला सुरुवात केली. त्यावरोबर यात्रेकरूसुद्धा त्याच्या मागोमाग भरभर चालू लागले. ते पहाताच मदन एकदम थांबला. त्यांना म्हणाला, ‘तुम्ही लोक माझ्या मागोमाग का येत आहात ? तुमचा कंदिल तुम्ही घरून आणायला पाहिजे होता. ही किती विचित्र गोष्ट आहे की तुम्ही माझ्या कंदिलाच्या प्रकाशाचा फायदा घेत आहात.’

मदनचे बोलणे ऐकल्यावर ते ‘अरे दादा ! आज आम्ही कंदिल आणायला

विसरलो आहोत. म्हणूनच तुमच्या कंदिलाच्या प्रकाशात आम्ही चालत आहोत.’

त्यांचे बोलणे ऐकताच मदनला खूप राग आला. मदन त्यांना म्हणाला, ‘कंदिल तर तुम्ही विसरून आला आहात, ठीक आहे. मी काय तुमचा नोकर आहे का ? तुमच्यासाठी कंदिल घेऊन मी पुढे चालू व तुम्ही मागोमाग आरामात येत आहात. कंदिल माझा. तेल माझेच जळते आहे आणि त्याचा लाभ तुम्हाला मिळतो आहे. हे कसे शक्य आहे ?’

ते यात्रेकरू म्हणाले, ‘दादा, आम्ही तुमच्या कंदिलाच्या प्रकाशात चालत आहोत हे खरं आहे. पण त्यामुळे तुमचं काय नुकसान होत आहे ? तसे तर आपण एकटे आहात. हे जंगल आहे. जर एखादे संकट आले तर आम्ही तुम्हाला मदतच करू. कारण आम्ही दोघे आहोत.’

त्यांचे असले विचार मदनला पटणारच नव्हते. दुष्ट व मत्सरी मदनने

दुसऱ्याचे वाईट चिंतिणारा स्वतःचेच वाईट करून घेतो.
म्हणूनच महावीर म्हणालेत, ‘जगा आणि जगू द्या.’

कंदिल विझवून टाकला. मनातल्या मनात सुख झाला आणि लांब लांब ढांगा टाकत चालू लागला. कुणाला तरी सुख मिळते आहे असा विचार करणं सुद्धा मदनला सहन होण्यासारखे नव्हते. दुसऱ्यांना सुख मिळू नये यासाठी तो स्वतः दुःख सोसण्यास तयार होता. त्याची प्रवृत्तीच तशी बनली होती. दुसऱ्यांना दुःख देण्यामध्ये त्याला एक प्रकारचा आनंद व्हायचा.

त्या यात्रेकरूंनी विचार केला की हवेमुळे त्याचा कंदिल विझला असावा. थोड्या वेळाने तो परत कंदिल पेटवेल. मदन मोठ्या आनंदाने, मस्तीने चालला होता. इतक्यात वाटेत एक मोठा खड्डा होता. मदनला तो खड्डा दिसला नाही. तो त्या खड्ड्यात धडाम्‌दिशी पडला. मदन पडल्यामुळे ते यात्रेकरू सावध झाले. मदनच्या डोक्याला व हातपायाला लागले. कंदिल सुद्धा तुटून-फुटून गेला. वेदनेने मदन ओरडू लागला. ‘बाचवा, बाचवा, मला या खड्ड्यातून बाहेर काढा.’ यात्रेकरू दयाळू होते. त्यांनी त्याला बाहेर काढले. बाहेर आल्या आल्या मदन रडत रडत त्यांना म्हणाला, ‘दादा मी चुकलो मला माफ करा. मी आपणाशी खूप वाईट वागलो. परंतु तरीही आपण माझ्यावर राग धरला नाही. आपण मला खड्ड्यातून बाहेर काढले. आपण मला खड्ड्यातून बाहेर येण्यास मदत केली नसती तर माझे काय झाले असते?’

यात्रेकरू मदनाला म्हणाले, ‘अरे बाबा, आपल्याला शक्य असेल तेवढी मदत इतरांना जस्तर करावी. नेहमीच फायदा नुकसान बघू नये हे तुझ्या लक्षात आलेच असेल.’ ‘विना सहकार नही उद्धार.’

‘होय. यापुढे मी स्वार्थीपणाने वागणार नाही. शक्य असेल तेव्हा दुसऱ्यांना मदत करण्याचा प्रयत्न करीन.’ मदन म्हणाला.

● ● ●

‘पेराल तसे उगवते’

आहे तू तुझाच, प्रयत्नही तुझाच
 सुगंध फुलाचाच, नसे तो कोणाचा
 आहे तो सुगंध अहिंसेचा
 आहे तो सुगंध सत्याचा
 आहे तो सुगंध अचौर्याचा
 आहे तो सुगंध ब्रह्माचार्याचा
 आहे तो अपरिग्रहाचा
 होतो जीव वीतरागी
 होतो तो सर्वज्ञानी
 अनंतसुखमयी, नाही अज्ञानी
 आहे मुक्तिमोती, पण संसार शिंपल्यात
 उघडू संयमतपाने शिंपले, मिळे मोक्षमोती, सुख मोठे.

‘धर्म - पश्वार’

पिता	ज्ञान
माता	दया
पत्नी	अनुभूती
पुत्र	संतोष
मुलगी	समता
बहिण	सुमती
भाऊ	सत्य
आत्मा	सरलता

‘अधर्म - पश्वार’

पिता	लोभ
माता	हिंसा
पत्नी	कपट
पुत्र	स्वार्थ
मुलगी	तृष्णा
बहिण	कुमती
भाऊ	असत्य
आत्मा	माया

१२ : प्रकाश व अंधकार

आपल्याला काहीही खरेदी करावयाचे असेल तर त्यासाठी पैसा हवा असतो. बाजारात जायचे, कोणतीही वस्तू खरेदी करायची म्हणजे सिवशात पैसे आहेत कां हे आधी पहावे लागते. उन्हाळ्याच्या सुटीनंतर शाळा सुरु होतात. मुले नवीन वर्गात गेली असतात. नवीन वह्या, पुस्तके, युनिफॉर्म, नवीन दप्तर, पाटी, पेन्सिल, पेन, बुट, मोजे सारे कांही नवीन हवे असते. परंतु नवीन सारे काही घेण्यासाठी आपल्याजवळ पैसे असायला हवेत. तरच आपण त्यांची खरेदी करू शकतो. तुम्हाला गोळ्या, चॉकलेट, नवनवीन खेळणी आवडतात. हे घेण्यासाठी सुद्धा पैसे लागतात. पैसे म्हणजेच लक्ष्मी. लक्ष्मी माझ्यावर प्रसन्न आहे म्हणजेच माझ्याकडे भरपूर पैसे आहेत असे म्हटले जाते. त्या लक्ष्मीचीच गोष्ट आपण आता पहाणार आहोत.

धन, संपत्ती, पैसा ही सर्व लक्ष्मीची नावे आहेत. लक्ष्मीचा निवास आपल्या घरी असावा असे सर्वांनाच वाटते. संपत्ती पैसा आपल्याकडे असावा यासाठी सर्वच धडपड करीत असतात. लक्ष्मी आपल्यावर प्रसन्न असावी म्हणजे भरपूर पैसा आपल्याकडे असावा म्हणून सारेच प्रयत्नात असतात. लक्ष्मीसाठी भांडणे, खून, मारामाच्या होतात. आजच्या जगात पैसाच प्यारा झाला आहे. पैशापुढे आई-बडील, भाऊ-बहिण, मित्र इत्यादी नाती सुद्धा विसरली जातात. लक्ष्मीसाठी मनुष्य आपले ग्राणही पणाला लावतो. प्रसंगी ग्राण गमावतो सुद्धा.

एके दिवशी अंधकाराला आपल्याकडे लक्ष्मी असावी असे वाटले. म्हणून अंधकार लक्ष्मीकडे गेला. अंधकार लक्ष्मीला म्हणाला, ‘देवी ! आपण आमच्याबरोबर असावे असे आम्हाला वाटते. आपण आमच्याबरोबर असलात तर लोक आम्हाला ओळखतील. आमचा मानसन्मान करतील. अंधकाराकडे पैसा आहे म्हणजे प्रतिष्ठित आहेत म्हणून आम्ही ओळखले जाऊ. लक्ष्मीची छाया अंधारावर आहे म्हटल्यावर आमच्याकडे पाहण्याची लोकांची दृष्टी बदलून जाईल. तेव्हा देवी, कृपा करून आपण आमच्याबरोबर रहा.’

लक्ष्मी म्हणाली, ‘ठीक आहे मी येईन तुमच्याकडे.’ परंतु लक्ष्मीच्या

मनात एक प्रश्न निर्माण झाला म्हणून तिने अंधकाराला विचारले, ‘तुम्हाला कोणते लोक आवडतात ? कोणत्या व्यक्तीवरोबर तुमचे सख्य आहे, मित्रत्व आहे ते मला समजले पाहिजे.’

तेव्हा अंधकाराचा काळा रंग म्हणाला, दिवी, आमचे लोक लोभी असतात. त्यांना राग पटकन् येतो. ते आपल्या रागावर नियंत्रण ठेवू शकत नाहीत. दुसऱ्याचा द्वेष, मत्सर करणे आम्हाला आवडते. जीवनात प्रेम, आनंद, आपुलकी असावी असे आम्हाला कधीच वाटत नाही. कुणाचे चांगले झालेले सुद्धा आम्हाला पाहावत नाही. लक्ष्मीदेवी ! आम्ही नेहमी सूड, बदला घेणे यांचाच विचार करीत असतो. आक्लस आमच्या अंगोपांगात भिनला आहे. खाण्यापिण्याबाबतही आम्ही मागे नाही. आमच्या जिभेवर आमचे नियंत्रण नाही. त्यामुळे कुणी खादाड म्हटले तरी आम्हाला चालते. कोणतीही गोष्ट साधीसरळ आम्हाला घेता येत नाही. साध्या सरळ गोष्टीतून वेडावाकडा अर्थ काढणे आम्हाला आवडते. कितीही चांगली गोष्ट असली तरी तिला चांगल्या-प्रकारे घेणे आम्हाला माहितच नाही. त्या गोष्टीतील चांगलेपणा जाणवला तरी त्याकडे चक्क दुर्लक्ष्याही आम्ही करू शकतो.’ अंधकाराने त्यासाठी उदाहरण देऊन लक्ष्मीदेवीला पटवून देण्याचा प्रयत्न केला. ‘देवी ! एखाद्या व्यक्तीला म्हटले की तुम्ही फारच (भारी) जाड होत चालला आहात किंवा तुमचे वजन वाढत चालले आहे.’ तर वजन वाढलेली व्यक्ती म्हणेल,’ ‘अहो, मी कांही तुमच्या बापाच्या पैशाने खात नाही. मी पैसे मिळवितो अनू खातो.’ देवी, आता दुसरे उदाहरण सांगतो. समजा कुणीतरी एखाद्या अशक्त माणसाला म्हणाले, ‘काय हो अलीकडे तुम्ही खूपच बारीक झाला आहात.’ त्यावर ती अशक्त झालेली व्यक्ती तिरसटपणे म्हणेल,’ ‘हो दिसतोय मी बारीक. शरीर माझे आहे. तुम्ही कशाला चिंता करताय ?’ या उदाहरणांवरून असे लक्षात येते की कोणतीही गोष्ट चांगल्या अर्थाने घ्यायची नाही. आम्ही असेच अर्थ घेत असतो. अंधकार म्हणतो,’ ‘आम्हाला, कर्कश बोलणारे, चोरी करणारे लोक आवडतात.’

अंधकाराचे म्हणणे लक्ष्मीने शांतपणे ऐकून घेतले. अंधकाराचे म्हणणे

लक्ष्मी म्हणते, ‘शांत, संयमी, विनयी, सरळ मनाचे
धर्मप्रिय लोक मला जास्त प्रिय आहेत ...’

ऐकल्यावर लक्ष्मीला, काय करावे काहीच कळेना. तिने काळ्याकुट्ट अंधाराला तुझ्याकडे राहीन म्हणून कबूल केले होते. परंतु अंधाराचे बोलणे एकून ती खिन्न झाली. तिला काहीच सूचेना. अशा व्यक्तीबरोबर आपण कसे काय राहू शकू असा विचार तिला सतावू लागला. त्यातच तिला एक उपाय सुचला. ती अंधकाराला म्हणाली, ‘ठीक आहे. मी येते तुमच्या सोबत. परंतु मी घरात येणार नाही.’ असे म्हणून लक्ष्मी त्यांच्यासोबत गेली. तिथे तिने अंधकाराला श्रीमंती दिली. पैसा दिला म्हणजे लोभी, क्रोधी, स्वार्थी, मत्सरी, दुर्गुणी लोक श्रीमंत झालेत. परंतु ती त्यांच्या घरात गेली नाही. त्यांच्यापासून वेगळीच रहायची.

एके दिवशी प्रकाश आपल्या सर्व रंगांना घेऊन लक्ष्मीदेवीला भेटायला आला. प्रकाश व त्याचे साथीदार रंग म्हणाले, ‘महादेवी ! आम्हाला तुमची सावली हवी आहे. कारण जीवनात पैशाची आवश्यकता असते.’ लक्ष्मी म्हणाली, ‘चांगली गोष्ट आहे. मी तुमच्याकडे अवश्य येईल. तुमचं घर कसं आहे ? तुमचे लोक कसे आहेत ? तुमचे कुटुंबीय कोण आहेत ? तुम्हाला कोणते लोक आवडतात ? हे मला सर्व समजले तर बरे होईल.’

‘प्रकाश आणि अंधकार’

महावीरांचे निर्वाण, भव्यात्माचे उद्बोधन
ज्ञाले केवलज्ञान, आहे तो ज्ञानदीप
लागू दे भेदविज्ञानदीप, होऊ दे नष्ट मोहांधकार
लागू दे दीप घरोघरी, प्रकाशच प्रकाश दारोदारी
अहिंसा सत्य असत्याचा, ब्रह्मचर्य-अपरिग्रहाचा
समता समानता नि स्याद्वादाचा, स्वातंत्र्याचा आत्मानुशासनाचा
करू संयमसाधना, मोक्षमार्गाची साधना
आत्मोल्कषणाची साधना, ‘स्व’ ची ‘स्व’ कडे जाण्याची साधना.

प्रकाश व त्याचे रंग म्हणाले, ‘देवी ! विनयी लोक आम्हाला आवडतात. जे नेहमी विनम्रपणे वागतात, अशांशीच आमचे जमते. चंचलवृत्ती आम्हाला आवडत नाही. शांतपणे एकाग्र होऊन केलेले कामच आम्हाला पसंत पडते. कपटी लोकांना आम्ही जवळसुद्धा फिरकू देत नाही. कपटीकारस्थानी लोकांची साथसंगत आम्ही करीत नाही.

ज्यांची धर्मावर दृढ श्रद्धा आहे असेच लोक आम्हाला प्रिय असतात. क्रोध केल्याने कोणतेच काम शक्य होत नाही. रागाच्या भरात होणारे काम सुद्धा माणूस विघडवून टाकू शकतो. म्हणूनच आम्ही रागापासून नेहमी दूर रहातो. समतेने ज्यांचे मन ओतप्रोत असते, त्यांना सुख-दुःख याविषयी चांगले वाईट काहीच वाटत नाही. ते नेहमी शांत असतात. दुःख झाले तरी ते शांतपणे सहन करण्याची शक्ती त्याचे ठिकाणी असते. असे शांत, संयमी, धर्मप्रिय विनयी, सरळ मनाचे लोक आम्हाला प्रिय आहेत. ते आमच्या कुटुंबातील सदस्य आहेत. हे सारे ऐकून लक्ष्मी प्रसन्न झाली. ती म्हणाली, ‘तुम्ही जा अनुचिता करू नका. मी आपल्याकडे येईन आणि बाहेर राहणार नाही तर आत येऊन राहीन.’

लक्ष्मी आली आणि आत जाऊन बसली.

● ● ●

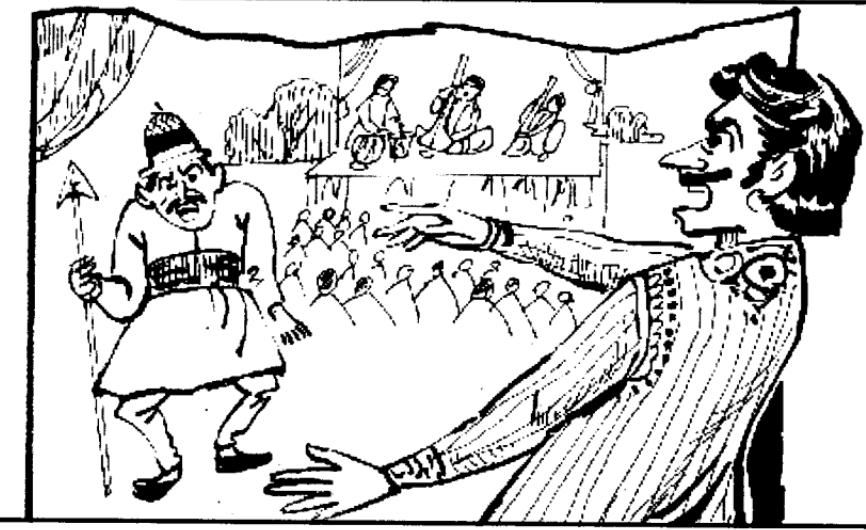
१३ : प्रायश्चित्त हिंसेचे

काही लोक जागे असूनसुद्धा झोपलेले असतात. आणि काही लोक झोपलेले असूनसुद्धा जागे असतात. ज्यांचे मन झोपलेले असते म्हणजे ज्यांच्या मनावर ममतेचा, मोहाचा, क्षणिक सुखाचा, आसक्तीचा, मिथ्या विचारांचा पगडा असतो ते झोपलेले नसतानासुद्धा झोपलेलेच असतात. सामान्य माणसांचे असेच असते. ज्यांचे अंतःकरण यापासून दूरदूर जाण्याचा प्रयत्न करते ते झोपलेले असूनसुद्धा जागे असतात. म्हणजेच विवेक जागा ठेवून अंतःकरणापासून केलेली कोणतीही कृती चांगलीच असते. महात्म्यांचे, वीरपुरुषांचे असेच असते.

कुमार वर्धमानांचं पहा ना ! ते नेहमीच जागरूक असत. आईच्या गर्भामध्ये असल्यापासून त्यांना आंतरिक ज्ञान होते. आंतरिक ज्ञानानेच त्यांचं अंतःकरण समृद्ध झालं होतं. प्रकाशमय झालं होतं. विकसित झालं होतं. सामान्य माणूस ऐश्वर्याच्या मागे लागलेला असतो. ऐहिक सुखासाठीच तो जगत असतो. तेच त्याचं सर्वस्व असतं. आजच्या कलीयुगात तर ऐहिक सुखो-पभोगासाठी माणूस कोणतेही क्रूर कर्म करायला तयार असतो.

एके दिवशी कुमार वर्धमान आत्मचित्तनात लीन होते. त्यांचं निर्मल अंतःकरण आंतरिक ज्ञानात निमग्न झालं होतं. ऐहिक सुखापासून ते खूप दूर गेले होते. त्यावेळी त्यांना पुर्वजन्माच स्मरण झालं. जीवनाची साखळी तुटत नसते. घडून गेलेल्या कित्येक गोष्टीच्या खुणा जागोजागी विखुरलेल्या असतात.

पूर्वीच्या काही घटनांचा विचार वर्धमानांचं मन करू लागलं. बराच वेळ त्या घटनांचं चिंतन करण्यात त्यांनी घालवला. आरशातील प्रतिबिंबाप्रमाणे काही घटना त्यांच्या डोळ्यासमोर स्पष्ट दिसू लागल्या. ‘मी त्रिपृष्ठ नावाचा बलशाली पुरुष होतो. एका रात्री गायनवादन व नृत्याचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. मी माझ्या अंगरक्षकाला म्हणालो, ‘मला झोप यायला

आज मला वाटते की माझा जन्म हिंसेचे प्रायश्चित्त करण्यासाठीच
झाला आहे. अहिंसेसाठी मला जे जे करता येईल
ते ते मी करणार आहे. अहिंसाप्राप्ती हेच माझे ध्येय आहे.

लागली की कार्यक्रम बंद करायला सांगायचं.' त्या दिवशी मी दिवसभर कामात खूपच व्यस्त होतो. त्यामुळे खूप थकलो होतो. रात्रीची वेळ, हवाही छान पडलेली. गायक सुरेल गात होते. त्यांच्या साथीला असणारे वादकही सुरेख साथ करीत होते. मैफल अगदी जमून गेली होती. नृत्यही बहारदार झाले होते. लोक कार्यक्रमात तन्मय झाले होते. त्यांना कशाचेच भान राहिले नव्हते. मला मात्र झोपायला अनुकूल असं वातावरण लाभलं. मी झोपी गेलो. कार्यक्रम चालूच राहिला.

काही वेळानंतर मला जाग आली. मी जागा झालो तसाच माझा 'अहं' (मीपणा) सुद्धा जागा झाला. मी अंगरक्षकावर ओरडलो. माझ्या आज्ञेचं उल्लंघन केल्याबद्दल माझ्या रागाचा पारा खूपच चढला होता. अंगरक्षकसुद्धा कार्यक्रमात तल्लीन झाला होता. त्यालाही मी सांगितलेल्या गोष्टीचे भान राहिले नव्हते. त्यामुळे मी ओरडलो तरी तो गप्प बसला. परंतु त्याच्या गप्प बसण्यामुळे माझा

राग आणखीच वाढला. मी त्याला खाऊ की गिळू या नजरेने पाहू लागलो. एवढ्याने माझा राग शांत होणारच नव्हता. मी त्याच्या कानात गरम शिसं टाकायला सांगितलं. माझी ही हिंसकवृत्ती त्याचे प्राण गेल्यावरच शांत झाली.

आज मला वाटतं की माझा हा जन्म हिंसेचं प्रायश्चित्त करण्यासाठीच झाला आहे. माझी सर्व आवड सारी श्रद्धा आणि सान्या भावना अहिंसेची आराधना करण्यातच खर्ची होत आहेत. मी अहिंसेची पूजा करतोय. त्यासाठी मला जे जे करता येईल ते ते मी करणार आहे. अहिंसाप्राप्ती हेच माझे ध्येय आहे. त्याच्या प्राप्तीसाठी माझे सर्वस्व मी पणाला लावले आहे. अहिंसेशी एकरूप होण्याचा दिवस लवकर उजाडावा. कोणत्याही जीवाला त्रास होऊ नये. आज आम्ही काय पहातो. श्रीमंत गरिबांवर अन्याय करतात. त्याच्या लाचारीचा फायदा घेतात. जनावरांप्रमाणेच त्यांची खरेदी विक्री केली जाते. त्यांना कठोरतापूर्ण वागणूक दिली जाते. मानवी एकतेला आम्ही समजू शकलो नाही. छोट्याशा अपराधाबद्दल कठोर शिक्षा दिली जाते. अनेक प्रकारच्या यातना त्यांना दिल्या जातात. शरीराचे कोणतेही अवयव तोडून टाकायला आम्ही मागेपुढे पहात नाही. त्यात विशेष असं काही वाटत नाही. मनुष्यावर असे अत्याचार आम्ही करू शकतो. मनुष्याशी असे निर्दयतेने वागू शकतो. तर प्राण्यांविषयी चांगली भावना आमची कशी होऊ शकेल ? ही सर्व परिस्थिती मला बदलायची आहे. लाठ्याकाठ्यांनी हे चित्र बदलणार नाही, त्यासाठी हृदयपरिवर्तनाची गरज आहे. ग्रेमानेच जग जिंकता येते म्हणतात. ग्रेमानेच मला हे सर्व बदलायचे आहे. त्यासाठी मला प्रत्येक आत्म्यावरोबर आत्मीयतेचे-संबंध प्रस्थापित करावे लागतील. आपला क्रोध सोडावा लागेल. समतेच्या वेदीवरच तो विसर्जित होऊ शकेल. परंतु त्यासाठी फार मोठ्या बलिदानाची, साधनेची आणि अतीव त्यागाची आवश्यकता आहे.

‘अहिंसा: पर्यावरण’

नको जातिवादधर्म पंथाभिमान, हवा बन्धुभाव
 नको संघर्ष आतंकवाद, भ्रष्टाचाराचा दूषित मारा
 करू मानवीय मूल्यांचे जतन,
 जरी संकटांची धारा
 बदलू दे जीवन अहिंसेने,
 होऊ दे पर्यावरण संरक्षण अहिंसेने.

समारोप :

पहिल्यांदा विचार येतो. मग मन, शरीराला तसा हुक्कूम देतं. मग कृती होते. म्हणून चांगला विचार, चांगला उच्चार, चांगला आचार. ‘कर भला तो हो भला.’ मुलांवर ही चांगले संस्कार करावेत. आपल्याबरोबर त्यांनंही मंदिरात घेऊन जावे. आपल्या चांगल्या वागण्याचे आदर्श त्यांच्यासमोर ठेवावेत. मग मुले ही तशी वागतील. कारण तो अनुकरण करीत असतात.

‘अष्टादशपुराणेशु व्यासस्य वचनद्वयं ।
 परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥’

अठरा पुराणांचा सारांश व्यास महर्षिनी दोनच वाक्यात काढला. परोपकाराने पुण्य, इतरांना पीडा म्हणजे पाप. इतरांना त्रास देऊ नये. पापबंध करून घेऊ नये. गीता ग्रंथातील पहिल्या इलोकातील पहिला शब्द आहे. धर्म व शेवटच्या इलोकातील शेवटचा शब्द आहे नीती. म्हणजेच धर्म व नीती या दोन तटांमधून नदीप्रमाणे आपल्या प्रवास पुढे पुढे जावा. जेथून जे जे चांगले विचारधन मिळेल ते घ्यावे. त्याचा सदुपयोग करावा ते आचरणात आणावे. चांगले भाव ठेवावेत. चांगलेच होईल. कारण खरं आहे -

॥ पेरावे तसे उगवते ॥

● ● ●

‘वीर आरती’

मंगल आरती वीरजिनांची,
 करितो आरती दुखहरणाची ।
 पहिली आरती सम्यक्श्रद्धेची
 पहिली पायरी मोक्षमार्गाची ॥ मंगल ...
 दूसरी आरती सम्यग्ज्ञानाची
 होते जाणीव शुद्धात्म्याची ॥ मंगल ...
 तिसरी आरती चारित्र्याची
 अन्तिम पायरी भवतरणाची ॥ मंगल ...

● ● ●

जय जय महावीर भगवान, सतत असावे तुमचे ध्यान,
 आहे आत्मा अनन्तगुणवान, जय जय महावीर भगवान ।
 नाव असे तुमचे पावन, स्वरूप अमुचे तवसमान
 करू नित आत्मध्यान बनू भगवान, जय जय महावीर भगवान ।
 संयमतणाचा अग्नी पेटवू, रागद्वेषा समूल जाळू
 मिळवू केवलज्ञान, जय जय महावीर भगवान ।
 स्वभाव आहे सत्य अहिंसा, अनेकान्त तो खरी अहिंसा
 अहिंसक असतो अपरिग्रहवान, जय जय महावीर भगवान ।
 भक्ती करू या तन्मय होऊन, होई त्यातून भेदविज्ञान,
 मिळतो मग मोक्ष महान, जय जय महावीर भगवान ।

● ● ●

आलो दर्शना, मुखी महावीर नाम,
 डोळे भरोनिया पाहीन, तुझे रूप सुंदर ।
 कान भरोनिया, ऐकेन तुझी वाणी,
 गाऊ मुखाने तुझी, गोड दिव्यवाणी ।
 हात भरोनिया देऊ चार दान,
 मन भरोनिया करू नित तुझे चिंतन ।
 सोडू अन्ति हे सर्व, होऊ एकाग्र,
 मिळवू आत्मरूप निर्मल शुभ्र ।

● ● ●

मुखे नित महावीर, स्मरू आत्माचे रूप,
 नाही मग बाधा, कधीही पापरूप ।
 करू अरिहंत स्मरण, तेणे तुटे रे बंधन,
 होई कर्माचे दहन, अरिहंतस्मरणे ।
 करू सिद्ध नमन, तेणे होई जाणीव,
 कळेल मला सिद्धरूप, तेच माझे रूप ।
 करू आचार्यवंदन, असे ते आदर्शरूप
 करिती मार्गदर्शन, दाखवी सम्यकरूप ।
 वंदू उपाध्याय सतत, शिकवी आत्मरूप,
 जिनवाणीचे अध्ययन, देते सम्यग्ज्ञान ।
 करू चिंतन साधुजीवन, सम्यकआचरणरूप,
 असे ते धर्माचे मर्म, तेच जीवनाचे मर्म ।
 सोडू हळूहळू रागद्वेष, आहेत ते संसाराचे मूळ,
 नाही देत खरे सुख, सदरा सर्वदा ।

● ● ●